

J

E Z I K

in

lovstvo

VSEBINA

Uvodnik	171	<i>Ob 65-letnici ustanovitve Slavističnega društva Slovenije</i>
Razprave in članki	173	Vesna Gomezel Mikolič <i>Povezanost narodne in jezikovne zavesti</i>
	187	Monika Kalin Golob <i>Limonadnica, odbiratelj in drugo slovensko komunikološko izrazje</i>
	195	Mateja Pezdirc Bartol <i>Vloga bralca v poglavitnih literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja – I. del</i>
Stališča	207	Zoltan Jan <i>Dve sestri in sestrična</i>
Jubileji	216	Anka Sollner Perdih <i>Ob jubileju Marka Kranjca</i>

Jezik in slovstvo

Letnik XLV, številka 5
Ljubljana, april 1999/2000

ISSN 0021-6933

<http://www.ff.uni-lj.si/jis>

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 števil)

Izdaja: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije

Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertonec

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32-34, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina je 5000 SIT, cena posamezne številke 650 SIT, cena dvojne številke 1200 SIT. Za člane Zveze slavističnih društev Slovenije je letna naročnina 3500 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 1800 SIT. Letna naročnina za evropske države je 60 DEM, za neevropske države pa 70 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Revija je izvrščena med izdelke, od katerih se plačuje 8-odstotni davek na dodano vrednost.

Ob 65-letnici ustanovitve Slavističnega društva Slovenije

Letos je minilo 65 let od ustanovitve Slavističnega društva Slovenije. V počastitev te obletnice je 7. junija leta 2000 predsednik Republike Slovenije gospod Milan Kučan sprejel Upravni odbor Slavističnega društva Slovenije in častne člane društva. Čestitkam ob jubileju se pridružuje tudi uredništvo Jezika in slovstva. Ob tej priložnosti objavljamo nagovor predsednika Republike Slovenije.

*

Slovenščina je sodoben in živ jezik, sposoben sprejeti izzive prihodnosti

Spoštovani,

v veliko zadovoljstvo mi je, da vas lahko pozdravim ob 65-letnici vašega stanovskega društva. Društvo si je ob svojem nastanku še v kraljevini Jugoslaviji naložilo zahtevno nalogo, da bo skrbelo za slovenski jezik v šoli in v družbi nasploh, še posebej v vseh prostorih življenjskega bivanja Slovencev. Zavzelo se je za uveljavljanje in tudi za usposabljanje slovenščine ter se s tem trajno zavezalo slovenstvu in narodovi prihodnosti. Svoje poslanstvo je Društvo ves čas opravljalo vztrajno in požrtvovalno. Postavljalo si je visoke ambicije in visoka profesionalna merila. Spodbujalo je znanstveno raziskovanje slovenskega jezika in književnosti, svoje vedenje in znanje je s svojimi publikacijami in strokovnimi srečanji dajalo tudi drugim.

Vodilo ustanovnih članov je ostajalo nespremenjeno tudi v časih preizkušenj, ki jim je bila slovenščina izpostavljena. Vi najboljše veste, kaj pomeni materinščina za narodov obstoj in razvoj. Slovenščina je, tudi zaradi vašega zavedanja o pomenu jezika za duhovno rast človeka in naroda, sodoben in živ jezik, ki je sposoben sprejeti izzive prihodnosti. Bili ste in še zmeraj ste varuhi in ustvarjalci jezika, ker se niste pustili preplaviti politiki. Vaše društvo je trden del civilne družbe že od časov, ko sploh ni bila zaželeno.

Materni jezik je človekova vsebina. Je vsebina posameznikove identitete in narodove identitete, skupnega duhovnega izročila in ustvarjalnosti, brez česar ni samozavestnega odpiranja svetu. Spoznanje o mestu, ki ga ima slovenščina za nacionalno identiteto, nosimo Slovenci s seboj že od časov, ko je eden največjih Slovencev vseh časov Primož Trubar Kranjce, Štajerce, Korošce, Goričane in Istrane prvič nagovoril kot Slovence. Čez meje administrativnih pokrajin jih je nagovoril kot pripadnike iste narodne skupnosti, istega jezika. »Vsem Slovencom Gnado, Mir,

Milost,« je zapisal in postavil temelje slovenski nacionalni zavesti, ki se s kulturo in jezikom, s skupno duhovno dediščino oblikuje v skupno identiteto.

Minili so časi najhujšega in sistematičnega potujčevanja. Danes je slovenščina pred novimi zahtevnimi preizkusi. Ko bo Slovenija vstopila v Evropsko unijo, bo slovenščina eden od enakopravnih uradnih jezikov Evropske unije. V slovenščini bo objavljen ves evropski pravni red. Že samo prevod je velik nacionalni projekt, pri katerem se bo slovenščina ponovno preizkusila kot izrazno in predstavno celovit, suveren jezik slovenskega naroda, ki v svoji materinščini vstopa v informacijsko dobo človeštva. Verjamem, da je ta priložnost ustvarjalni izziv tudi za vas, za Društvo ter za strokovne ustanove.

Res se v jezikovnem pogledu evropska realnost z vsemi jeziki zdi pravi Babilon. Vendar je v tem tudi primerjalna prednost združene Evrope. Evropa se vzpostavlja kot eno od civilizacijskih jeder nove globalne družbe. To ustvarjalno jedro bo svoje moči črpalo iz vseh evropskih kultur in jezikov. Črpalo bo iz kreativnega naboja, iz ustvarjanja in razmišljanja sodobnega Evropejca, tudi slovenskega Evropejca, ki bo svojo idejo znal formulirati v jeziku, s katerim bo bogatil evropske duhovne horizonte in ga ne siromašil z oskubljenimi približki misli in formulacij v tujem jeziku. Tudi zato boljše ali slabše znanje tujih jezikov, na kar smo bili Slovenci vedno ponosni, ne sme krniti priložnosti za rabo slovenskega jezika, nasprotno, ravno to kliče k razvoju jezika, k njegovi veljavi, k naši zvestobi in privrženosti materinščini.

Ni velikih in malih narodov, ni velikih in malih jezikov. So velike in male ideje in je naša zmožnost, da jih izrazimo. Vsi smo na preizkusu ustvarjalnih idej, znanj in širine duha, ki se kaže tudi v odnosu do živosti in prihodnosti maternega jezika.

Ideja združene Evrope je ideja večjezične Evrope, ki se zaveda pomena vseh jezikov za vsakršno ustvarjalnost. Tako tudi ravna. Slovenščine zato ne more ogroziti članstvo Slovenije v Evropski uniji, niti splošna raba enega od svetovnih jezikov za lažje sporazumevanje. Ogrozimo jo lahko le sami. Za slovenščino smo se deklarirano potegovali od prvega političnega programa leta 1848. Obvarovali smo jo v obeh Jugoslavijah. Obvarovali smo jo pred potujčevanjem in izničevanjem v času fašizma in nacizma. Z osamosvojitvijo smo dosegli tudi njeno suverenost. Kot nacija smo se konstituirali s slovenskim jezikom in ustvarjanjem v slovenskem jeziku. V združeni Evropi bodo Evropejci spoštovali naš jezik, če ga bomo spoštovali sami. Če mu bomo dajali veljavo, ki mu gre, če bo vsakdo med nami brez zadrege sposoben oblikovati in ustvarjati besedila o temah človeštva novega tisočletja. Če mu bomo pri tem pomagali tudi s sodobnimi tehničnimi orodji, med njimi tudi z računalniško podporo za izražanje v materinščini.

Iz roda v rod zraste tudi jezik. Vi, spoštovani redni in častni člani slavističnega društva, ter Vaši veliki predhodniki ste veliko pripomogli, da je bila ta rast zdrava in plemenita. Hvala vam in najboljše želje za delo, ki Vam ga prinašajo novi časi in novi izzivi.

Milan Kučan

Predsednik Republike Slovenije

Povezanost narodne in jezikovne zavesti

1 Uvod

V Sloveniji smo z vzpostavitvijo slovenske nacionalne države priča pomembnim premikom na področju etnične identitete, in sicer tako slovenske kot tudi identitete avtohtonih manjšin in priseljencev. Poleg tega so vprašanja in zvezi z etnično identiteto še posebej aktualna v procesih evropskega povezovanja in globalizacije, procesih, v katerih želi biti soudeležena tudi mlada slovenska država in ki se bodo brez dvoma močno odražali tudi v slovenskih obmejnih, regionalnih in narodnostno mešanih družbenih skupnostih.

Zato smo se v okviru širše sociolingvistične raziskave, ki želi ugotoviti povezanost narodne in jezikovne zavesti na eni strani in jezikovnosporazumevalne zmožnosti večinskega, tj. slovenskega prebivalstva na narodnostno mešanem področju Slovenske Istre na drugi, najprej posvetili definiranju pojmov narodna in jezikovna zavest. Poskušali smo določiti njune medsebojne relacije in ugotoviti, kakšen pomen imajo te za slovenski narod danes oziroma kaj bodo pomenile za Slovence ob vstopanju v nove mednarodne povezave.

2 Etnično/nacionalno in narodna zavest

2.1 Etničnost

Pojem etničnosti (iz gr. *ethnos* — ljudstvo) teoretiki zelo različno razlagajo; nekaterim etnična skupnost pomeni neko **manjšinsko skupnost**, drugi etničnost razlagajo kot lastnost neke skupnosti **na določeni razvojni stopnji** oblikovanja skupne družbene identitete, temelječe na skupnem izvoru, kulturi, jeziku, religiji itn., tretji pa o etničnosti govorijo kot o lastnosti **vseh** skupnosti, ki jih povezuje skupna kultura. Čeprav tudi v okviru zadnjega koncepta prihaja do različnih pogledov, ko se etničnost razlaga bodisi kot **statičen** bodisi kot izrazito **dinamičen pojav**,¹ pa lahko nasprotujoča si pogleda povežemo, če pozornost usmerimo na kulturno kontinuiteto ali tradicijo. Tako Smith (1991: 52–55) govori o kompleksu mitov, spominov, simbolov in vrednot, ki se prenašajo iz generacije v generacijo in po katerih se neka skupnost ločuje od drugih. S tega vidika je etničnost pojav, ki v zgodovini nastopa z različno močjo, lahko celo ponikne, a vendar se vedno znova vrača.

¹ Smith (1991: 52–53) tako govori o t.i. prvobitnežih (primordialists) oz. večnostnikih (perennialists) oz. o parmenidovskem pristopu na eni strani in o heraklitovskem toku na drugi. Prvi trdijo, da je etničnost neločljiv del človeških združb, da je pač nekaj danega, čeprav priznavajo, da se njene pojavnne oblike in njena intenzivnost v času in prostoru spreminjajo. Etničnost je torej bolj statičen kot dinamičen pojav. Drugi, ki pa opozarjajo na njeno dinamično naravo, etničnost vidijo kot visoko spremenljivo in nepomembno postavko, ki se ves čas spreminja, nastaja in izginja.

2.2 *Kultura*

V zvezi s kulturno tradicijo pa se pojavi problem definiranja kulture, ki jo Slovar slovenskega knjižnega jezika razlaga kot »skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja« (SSJK, 1975: 526). Pojem kulture je lahko zelo širok, če pod človeško družbo razumemo npr. vse današnje zahodne demokratične države, ki so razvile urbano, sekularizirano in industrializirano stopnjo civilizacije; nasprotno pa se pojem kulture zelo zoži, če ga povezujemo z različnimi družbenimi skupinami, npr. z ateisti, homoseksualci, delavskim razredom itn., za katere so prav tako značilne skupne vrednote, navade itn. V obeh primerih gre za neetnično pojmovanje kulture kot civilizacije ali življenjskega sloga.

V našem primeru kulturo razumemo v etničnem pomenu, tj. kot skupek lastnosti, po katerih se etnične skupnosti razlikujejo med seboj. Če torej kulturo razlagamo kot neke vrste vsebino pojma etničnost, se nam takoj odpre vprašanje o njenih sestavinah. S tega vidika se zdi zanimiva razčlenitev kulture (po Tomalinu in Stempleskem, v: Čok, 1999: 51) na vedenjske vzorce (običaji, navade, oblačila, hrana, prosti čas), ideje (prepričanja/stališča, vrednote, institucije) ter proizvode (književnost, folklor, umetnost, glasba, (umetni) izdelki), ki jih razvrščata najvišje. V vsakdanjem govoru kulturo velikokrat razumemo le kot kulturo v ožjem smislu, kot t.i. proizvode v zgornjem primeru ali umetniško ustvarjalnost. Seveda pa je v primeru neke etnične/nacionalne kulture nujno treba opazovati vse tri ravni, čeprav kulturne razlike med različnimi etničnimi/narodnimi skupnostmi niso na vseh treh ravneh enake, pa tudi pomen posameznih sestavin za obstoj neke etnične/narodne skupnosti kot take je zelo različen.

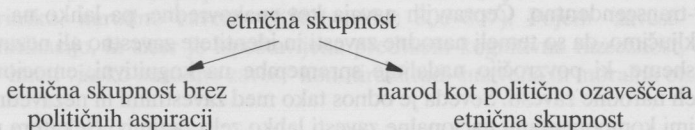
Fishman tu na prvem mestu izpostavlja jezik kot naravno in nujno sestavino fizične in kulturne kolektivne tradicije, ki je kot tak pomemben pokazatelj etnične avtentičnosti. To je po njegovem še najbolj značilno za evropske in sredozemske skupnosti (Fishman, 1989: 9–22). Kymlicka (1995: 17–19, 76–80) govori o t.i. 'societalni' kulturi (*societal culture*), ki omogoča posameznim članom, da najdejo smiseln način bivanja v družbi skozi vrsto dejavnosti na socialnem, vzgojno-izobraževalnem, verskem, rekreacijskem in gospodarskem področju, in to tako v zasebni kot javni sferi. Takšna kultura se lahko razvije na teritorialno omejenem prostoru in na osnovi skupnega jezika. To pa so značilnosti narodne skupnosti, kakršna se je razvila v procesu modernizacije (Gellner, v: Kymlicka, 1995: 76). Kymlicka trdi, da imajo sposobnost in motivacijo za ohranjanje lastne 'societalne' kulture le narodne skupnosti — ne glede na to, ali so to narodi v lastni državi ali avtohtone narodne manjšine — medtem ko priseljske manjšine predstavljajo le podskupine v okviru skupne kulture, ki jo oblikuje dominanten narod in ki jo priseljenci na neki način lahko obogatijo. Kymlickova 'societalna' kultura vsebuje tako skupen zgodovinski spomin in skupne vrednote kot tudi skupne institucije in družbene prakse. Kymlicka namreč dopolnjuje preveč abstraktno Dworkinovo definicijo kulture kot 'skupnega slovarja tradicij in konvencij' (v: Kymlicka, 1995: 76) s tem, da gre tu tudi za slovar vsakdanjega družbenega življenja, ki da mora pokriti vsa področja družbenega življenja. Vpliv kulture v družbenem življenju pa se lahko doseže le preko institucij, kot so šole, mediji, gospodarstvo, vlada itn., ali povedano drugače: tudi preko družbenih in političnih organizacij se kaže kultura neke skupnosti.² Po drugi strani pa institucije, katerih delovanje sloni na kulturi neke skupnosti, omogočajo njenim pripadnikom udeležbo v javnem življenju in s tem še povečujejo občutek pripadnosti neki skupnosti (Tamir, v: Kymlicka, 1993: 90). Pri tem Kymlicka opozarja, da 'societalna' kultura poleg tega, da nudi možnost izbire med različnimi načini delovanja, ki temeljijo na skupni zgodovinski tradiciji in družbenih konvencijah, ponuja tudi kriterije, s katerimi te načine ovrednotimo. Po Dworkinu (v: Kymlicka, 1995: 83) kultura ponuja očala, skozi katera lahko izkušnje ovrednotimo. Ta 'očala' so uporabna tudi, ko gre za medsebojno prepletanje različnih kultur in odločanje o tem, katere prvine neke druge kulture bomo sprejeli kot del lastne kulture. Kultura potemtakem ni statičen, pač pa nenehno spreminjajoč se pojav, ki se preoblikuje v interakciji z drugimi kulturami.

² Podobno tudi Jones (1999) ugotavlja, da družbene in politične organizacije kažejo skupno kulturno shemo.

Tudi nekaterim drugim avtorjem se kultura bolj kot skupek določenih lastnosti kaže kot neki orientacijski sistem, ki vpliva na posameznikovo individualno ravnanje in se kot taka neprestano spreminja (Hammerschmidt, 1999; Jones, 1999). Pri tem Jones ločuje biološko in družbeno plat kulture, čeprav pogreša teorijo, ki bi ustrezno povezala ta dva vidika; neka skupnost si namreč skozi skupinsko interakcijo ustvari t.i. 'kulturno shemo', ki se zasidra v posameznikovih možganih in se nato iz generacije v generacijo prenaša torej tudi na fiziološki osnovi. Medtem ko je ta 'kulturna shema' relativno statična (biološki vidik), pa nove družbene izkušnje posameznika in interkulturalna komunikacija to shemo nadgrajujejo in sčasoma tudi spreminjajo (družbeni vidik) (Jones, 1999). Prav gotovo je tudi od dinamike kulturnih sprememb neke skupnosti odvisno, kako se bo ta občutila drugačna od drugih skupnosti in ali se bo odrazila kot posebna etnična skupnost.

2.3 Narod

Če se zdaj vrnemo k pojmu etničnosti, lahko povzamemo, da je kot izraz kulturne dinamike značilna za vse skupnosti s skupno kulturno tradicijo, ki se v interakciji z drugimi skupnostmi občutijo drugačne. K tem skupnostim, ki jih torej lahko poimenujemo etnične skupnosti v širšem pomenu besede, sodijo seveda tudi narodi, ki niso 'nič drugega' kot »samozavestne etnične skupine« (Weber, v: Rizman, 1991a: 18) oz. »politično ozaveščene etnije« (Rizman, 1991a: 18). Bistvena razlika med etnično skupnostjo v ožjem pomenu in, lahko bi rekli, narodno etnično skupnostjo je namreč njun odnos do države (Eriksen, 1993; Kellas, 1991; Rizman, 1990, 1991a, 1995). Medtem ko etnične skupnosti nimajo političnih aspiracij, pa je za narod vedno značilen tudi politični izraz. Razmerje med pomeni teh dveh pojmov lahko pojasnimo s spodnjo skico:

Medtem ko tudi večina drugih avtorjev narod razume kot etnično skupnost, ki obvladuje državo in katere identiteta se izraža v uradni simboliki in pravni ureditvi (npr. Gellner, Smith), pa nekateri teoretiki narod (*nation*) razumejo predvsem kot državo, ki lahko nastane tudi neodvisno od etnične komponente (prim. Eriksen, 1993: 107). V slovenščini se v tem primeru velikokrat uporablja beseda nacija (npr. ameriška nacija). V našem izvajanju pa izraza nacija in nacionalno razumemo kot sinonima narodu in narodnemu.

Narode glede na razvoj ločimo na t.i. kulturne in politične narode. Zavest o združenosti in skupni pripadnosti se pri prvih opira na realno bivajoče znake, kot so skupni jezik, ozemlje, zgodovina, običaji, vera itn., in je obstajala neodvisno od države. Politični narodi pa so nastali na osnovi ideje kolektivne in individualne samoodločbe hkrati s t.i. nacionalno državo (prim. Rizman, 1990, 1995).

Prav gotovo je pri obravnavi naroda, nacionalizma in nacionalne države potrebno upoštevati tako politične in ekonomske vidike, ki so v nekem določenem zgodovinskem obdobju sprožili pomemben kvalitetni premik v njihovem razvoju, kot tudi kulturne elemente, ki označujejo vsako etnično skupnost in katere vpliv na razvoj naroda sega daleč nazaj v zgodovino. Vendar pa, medtem ko je večina avtorjev pozorna le na politične, ekonomske in kulturne vidike naroda in nacionalizma, Anderson izpostavlja predvsem intenzivnost in vztrajnost nacionalne identitete in z njo povezanih čustev. Narod mu pomeni kontinuiteto razširjene družinske skupnosti iz ene v drugo generacijo. V času zatona religije se mu nacionalizem kaže kot 'sekularna preobrazba usode v kontinuiteto' oz. kot 'kulturni sistem z religioznimi potezami' (Anderson, v: Eriksen, 1993: 102). Kellas svoje delo o nacionalizmu in etničnosti sklene prav z mislijo, da bi moral biti glavni namen vseh teorij o nacionalizmu, pojasniti moč nacionalističnih čustev, zaradi katerih so ljudje

pripravljeni umirati za svoj narod (Kellas, 1991: 170–171). Tu se pojavi vprašanje etnične identitete, na katero je osredotočena tudi naša razprava.

2.4 Narodna pripadnost in narodna zavest

Na točki etnične identitete se sociološki in antropološki vidik srečuje s psihološkim, saj poleg družbe kot celote stopi v ospredje posameznik z lastnimi osebnostnimi potezami in vrednotami. S psihološkega vidika se nam etnična/narodna identiteta pokaže kot izrazito večplasten pojav. Tako Nečak Lük govori o tem, da etničnost lahko doseže globlje ali pa le površinske plasti zavesti in zavezanosti ter da je večplastna tako glede sestavin kot tudi glede na izkušnje posameznika. Pri tem avtorica omenja naslednje distinkcije sestavin etničnega: vrojena razsežnost : pridobljeni vidiki; stabilni : spreminjajoči se vidiki; bistveni, eksistenčni : kontrastni, površinski vidiki; racionalna : zunaj racionalna razsežnost (Nečak Lük, 1998: 23). Gayeva (v: Pertot, 1991: 43) s tem v zvezi govori o razvojnih stopnjah etnične identitete, od nezavedanja v predšolski dobi preko konfrontacije in egocentrizma do pojasnitve odnosov, internalizacije in integracije pri odraslih kot najvišje stopnje.

Po Musku (1994) narodnostna zavest in identiteta obsegata tako občutje različnosti kot občutje pripadnosti. Pri tem občutju pa gre za »zavestne, še bolj pa zgodaj pridobljene in zato nezavedne kognitivne sheme, ki v posameznikovi samopodobi (njegovem »jazu«) povezujejo njega samega z bistvenimi potezami narodnostne skupine: z jezikom, kulturo, zgodovino, geografskim položajem, državnostjo, etnično in nacionalno pripadnostjo družine in ožjega sorodstva ter drugimi. /.../ Posameznik se identificira s svojo nacionalno skupnostjo in se spoznavno, emocionalno in tudi moralno veže nanjo« (Musek, 1994, 22). Narodnostno zavest in identiteto torej tvorijo kognitivna, emocionalna in moralna komponenta, ki jim Musek dodaja še socialno, motivacijsko in metafizično-transcendentno. Čeprav jih navaja kot enakovredne, pa lahko na osnovi njegovega izvajanja zaključimo, da so temelj narodne zavesti in identitete zavestno ali nezavedno oblikovane kognitivne sheme, ki povzročijo nadaljnje spremembe na kognitivni, emocionalni, moralni in drugih ravneh narodne zavesti. Seveda je odnos tako med zavestnimi in nezavednimi prvimi kot med različnimi komponentami nacionalne zavesti lahko zelo zanimiv. Nekatere nezavedne prvine so pridobljene bodisi zelo zgodaj bodisi — npr. nekateri narodnostni stereotipi³ — kasneje prav tako v procesih nezavednega socialnega učenja. Odrasel in zrel človek pa nujno tudi zavestno presoja svojo narodnostno pripadnost in vsaj delno tudi zavestno oblikuje svojo narodno zavest in identiteto. Zavestne prvine narodne zavesti so izjemno pomembne zato, ker jih danes štejemo za nujno sestavino modernega pojmovanja narodne zavesti in identitete. Zavestna in svobodna opredelitev narodne pripadnosti je torej v očeh sodobnega sveta nujna in spoštovanja vredna sestavina narodne identitete posameznika (Musek, 1994: 20–23; Musek, 1999: 139).

S tega vidika lahko narodno zavest pojmuje kot eno od osnovnih stališč vsakega posameznika, ki se manifestira v nizu stališč. Čeprav spadajo stališča v sfero kognicij ter se njihovi elementi in medsebojna razmerja kažejo kot posebna kognitivna struktura, vsako stališče predstavlja integracijo treh osnovnih duševnih funkcij: kognitivne, emotivne, dinamične/aktivnostne komponente. Med temi dimenzijami obstaja tesna povezanost, tako da jih lahko ločimo pojmovno, ne pa realno. Od samih stališč in razmer, v katerih se pojavljajo, je odvisno, katera dimenzija bo bolj poudarjena.⁴

Večdimenzionalnost pojma etnična identiteta izpričuje tudi cela vrsta temu sorodnih pojmov (etnična/narodna pripadnost, identiteta, narodnost, državljanstvo, narodna zavest, lojalnost državi, privrženost/zavezanost etnični/narodni skupnosti, patriotizem ipd.). Seveda gre tu tudi za različne možnosti, ki jih na področju obravnavane terminologije ponuja neki jezik. V slovenščini so pomenske razlike med zgoraj navedenimi izrazi večkrat zabrisane (tako v vsakdanjem govoru kot

³ Podrobneje o etničnih predsodkih in stereotipih v Nastran Ule, 1994: 76, 101–104; Musek, 1994: 25–26.

⁴ Za podrobnejši opis treh komponent stališč glej Nastran Ule, 1994: 73–80.

tudi v strokovnem in znanstvenem jeziku), čeprav že sami pojmi odkrivajo široko paleto sestavin etničnega na različnih stopnjah pa tudi različen pogled nanje:

- **Pripadnost** — »dejstvo, da kdo, kaj pripada čemu: pripadnost ozemlja naši državi / javno izražati svojo narodno pripadnost; pripadnost k delavskemu razredu / jezikovna, politična, verska pripadnost / pripadnost fevdalnemu gospodu« (SSKJ, 1985: 162); pripadati — »biti določen, namenjen komu po določenih pravilih (...), biti vključen v kako skupnost« (SSKJ, 1985: 161–162). Izraz 'pripadnost' kaže torej na vrojeno, biološko razsežnost, ki ne vključuje zavedanja, in sam po sebi torej ne izraža aktivnega razmerja posameznika do neke etnične/narodne skupnosti, ki ji pripada. Pomen pasivnosti potrjuje tudi glagol 'pripadati', ki izraža stanje, ne dejanja.
- **Identiteta** — »skladnost, ujemanje podatkov z resničnimi dejstvi, znaki, istovetnost: dokazal je svojo identiteto« (SSKJ, 1975: 12); identificirati — »imeti, šteti za identično; istovetiti, enačiti« (SSKJ, 1975: 11). V filozofiji je istovetnost »popolno ujemanje nečesa s samim seboj«, v socialni psihologiji pa »spontano in kompleksno prevzemanje vedenja od vzora ali modela, s katerim je posameznik čustveno povezan« (Družboslovje, 1979: 123, 112). Ravnik govori o identiteti kot o psihološkem in etnološkem pojmu. Človek jih ima lahko več, so dejavne in trpne, saj se človek istoveti sam (področje psihologije), identificirajo pa ga tudi drugi (področje etnologije). Identiteto razume kot povezanost, pripadnost in istovetenje ljudi s predmeti in pojavi, ki sestavljajo njihovo kulturo in način življenja ter s človeško skupnostjo, v kateri živijo (Ravnik, 1997: 237–238). Že sam glagol 'identificirati', za razliko od glagola 'pripadati', izraža dejanje, aktivnejši odnos posameznika do npr. etnične/narodne skupnosti, s katero se identificira, lahko zasledimo tudi pri večini navedenih definicij.
- **Zavest** — »zavedanje o svoji pripadnosti čemu: imeti delavsko, razredno, stanovsko zavest; buditi domovinsko, narodno zavest« (SSKJ, 1991: 806–807). Pojem 'zavest' izraža torej zavestno identifikacijo, in sicer je izpostavljena predvsem kognitivna razsežnost, čeprav sta v besedni zvezi 'imeti visoko narodno zavest' konotirani tudi čustvena in moralna oz. aktivnostna sestavina.
- **Ponos** — »občutek velike etične, moralne vrednosti: (...) prebuditi narodni ponos« (SSKJ, 1986: 817).
- **Patriotizem** — »ljubezen do domovine, naroda, države; **rodoljubje, domoljubje**« (SSKJ, 1986: 547).
- **Zanos** — »močna čustvena vznemirjenost zaradi zelo pozitivnega odnosa do česa: (...) domovinski zanos (SSKJ, 1991: 714).
- **Zavezanost**, zavezati se — »z določeno odločitvijo, ravnanjem se narediti vezanega na kaj« (SSKJ, 1991: 808, 809).
- **Privrženost** — »zelo pozitiven odnos do koga, zlasti zaradi njegovih idej nazoru (...) // zelo pozitiven odnos do česa, zavzemanje za kaj sploh: (...) privrženost tradiciji« (SSKJ, 1985: 216, 217).
- **Državljanstvo** — »pravna pripadnost določeni državi« (SSKJ, 1987: 520).
- **Lojalnost** — »(zgolj) izpolnjevanje državljanskih obveznosti, zakonov zaradi dolžnosti: (...) zanesi se na lojalnost državljanov / narodna manjšina se je z vso lojalnostjo vključila v življenje države« (SSKJ, 1975: 633). Pri lojalnosti gre potemtakem predvsem za sociološki vidik.

Že sami izrazi kažejo na določeno stopnjevanje v odnosu do lastne etnične/narodne skupnosti; od pasivnega do aktivnega in od racionalnega do emocionalnega in aktivnostnega odnosa. Če poskušamo pojme kategorizirati, lahko pojma **etnična/narodna pripadnost in identiteta** — kljub nekaterim razločkom — razumemo kot sinonima, ki izražata lastnost posameznika, da pripada neki etnični/narodni skupnosti, pa naj se pripadnosti zaveda ali ne. To lastnost si lahko pripiše sam, lahko mu jo pripišejo drugi; etnična identiteta obstaja ne glede na posameznikovo zavestno odločitev ali pa šele tedaj, ko do take opredelitve pride. Vsekakor se nam etnična identiteta kaže kot stanje, pri čemer gre torej za trpen odnos med njo (etnično identiteto) in njegovim nosilcem

(posameznikom). Kot sopomenko tema izrazoma razumemo tudi pojem **narodnost**, ki ga uporabljamo le v tem pomenu in ne v pomenu, kakršnega je izraz pridobil v polpretekli zgodovini predvsem v socialističnih deželah, ko je pomenil etnične manjšine, ki so imele samo kulturne, ne pa političnih aspiracij.

Če termini etnična/narodna pripadnost/identiteta oz. narodnost izražajo 'zgolj' lastnost posameznika, pa na zavestno in svobodno opredelitev za neko nacionalno pripadnost kaže eksplicitno šele pojem **narodna zavest**. Kljub temu, da zavest na osnovi predstavljenih teoretskih pogledov lahko razumemo kot zavestno ali nezavedno oblikovano kognitivno shemo, ki povzroča nadaljnje spremembe na vseh ravneh narodne zavesti, pa sam izraz 'zavest' implicira predvsem zavestno plast pojava. To in pa dejstvo, da se ta izraz uporablja le v zvezi 'narodna zavest', ne pa 'etnična zavest', kar potrjuje tezo, da obstaja v sferi zavestnega tisti kvalitativni preskok med etnično skupnostjo v ožjem pomenu besede in narodno skupnostjo, nas je navedlo na to, da govorimo o narodni zavesti, ko govorimo o dejavnem odnosu posameznika — v nasprotju s trpnim — do lastne narodne identitete in naroda, ki mu pripada.

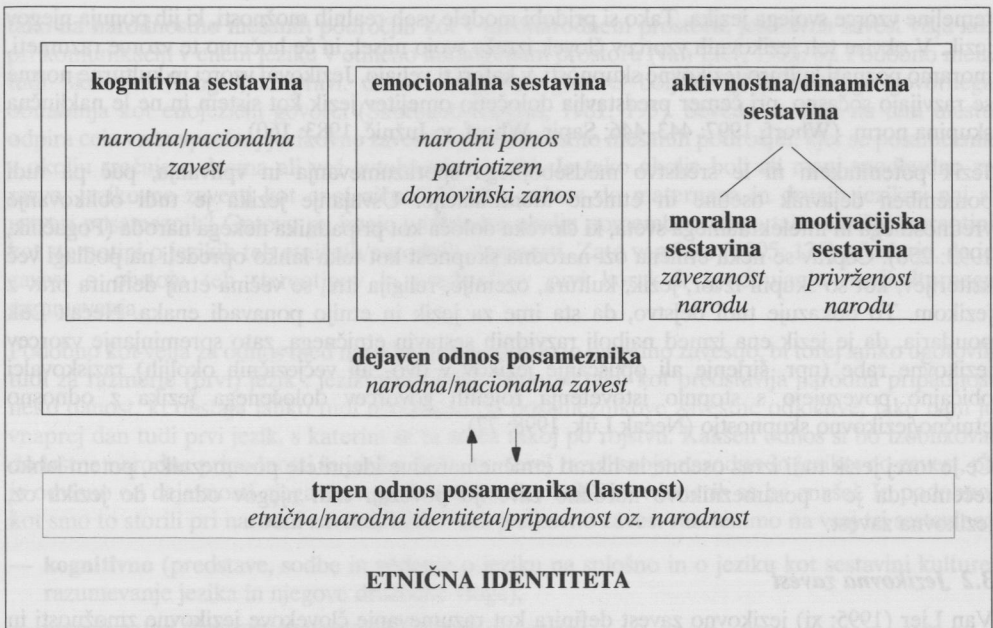
V enakem razmerju, kot je etnična/narodna pripadnost oz. identiteta do etnične/narodne skupnosti, je tudi **državljanstvo** do države: pri prvi gre za identifikacijo z etnično/narodno skupnostjo — ne glede na to, ali je ta skupnost državotvorna ali ne — pri drugem pa za identifikacijo z državo. In podobno kot je narodna zavest nadgradnja etnične oz. narodne pripadnosti, je nadgradnja državljanstvu **lojalnost državi**, ki vključuje dejaven odnos posameznika do nje.

Če izraz zavest kaže — razen na zavestnost pojava — predvsem na spoznavne prvine, pa se pri zadnjih zgoraj navedenih pojmi (**narodni ponos, patriotizem, domovinski zanos, zavezanost, privrženost narodu**), ki izražajo predvsem občutja in čustva, ki jih posameznik goji do lastne narodne skupnosti, kognitivna sfera vse bolj prepleta z emocionalno in aktivnostno. Tudi Musek kot pomembni prvini patriotizma in patriotske vrednostne usmerjenosti omenja predvsem emocionalno in moralno komponento narodne zavesti (Musek, 1994: 23). Tako lahko, upoštevajoč vse tri osnovne duševne funkcije, govorimo o naslednjih sestavinah narodne zavesti:

- **kognitivni** (misli, predstave, sodbe in ocene o lastni narodni pripadnosti, o značilnostih naroda in njegovih pripadnikov ter o nacionalnih atributih),
- **emocionalni** (čustvena naravnost in čustveni ter vrednostni odnos do lastne narodne pripadnosti, do naroda, njegovih pripadnikov in nacionalnih atributov),
- **aktivnostni/dinamični** (težnja ali dispozicija posameznika, da je v zvezi z lastno narodno pripadnostjo, narodom in njegovimi pripadniki ter nacionalnimi atributi dejaven, bodisi da podpre pojave, do katerih ima pozitivna stališča, bodisi da prepreči tiste, do katerih ima negativna stališča), ki se deli na **motivacijsko** (posameznik je dejaven iz lastnih potreb, teženj in želja) in **moralno** (posameznik je dejaven zaradi občutja odgovornosti in dolžnosti v odnosu do lastnega naroda).

Kot nadpomenko različnim vidikom odnosa med posameznikom in lastno etnično/narodno skupnostjo (pripadnost etnični skupnosti brez političnih aspiracij oz. narodni skupnosti, trpni/dejavni odnos, zavestne/nezavedne plasti, upoštevanje treh osnovnih duševnih funkcij) pa uporabljamo pojem etnična identiteta, saj so prav v izrazu 'identiteta' in glagolu iz istega korena 'identificirati' zajeti zavestne in nezavedne prvine in tudi trpni in dejavni odnos. Naše razumevanje **etnične identitete v širšem pomenu besede** bi s psihološkega zornega kota na podlagi vseh dosedanjih ugotovitev lahko pojasnili s sledečo skico:⁵

⁵ Prim. Muskovo razčlenitev nacionalne identitete, pri kateri zasledimo tudi socialne sestavine (občutja pripadnosti) in metafizično-transcendentne vidike (občutje višjega poslanstva naroda, občutje nacionalnega duha, ki presega fizične prvine nacionalnosti) (1999: 139). V naši razlagi je socialni vidik upoštevan na nižji, trpni ravni identitete, ni pa vključen duhovni vidik, ki se pojavlja le v določenih zgodovinskih obdobjih.

3 Jezik in jezikovna zavest

3.1 Jezik kot sestavina kulture

Ob razčlenjevanju pojma kultura smo omenili jezik kot naravno in nujno sestavino kulture neke etnične/narodne skupnosti. Odnos med jezikom in kulturo pa je seveda še bolj kompleksen, zato mu bomo na tem mestu posvetili več pozornosti.

Levi - Strauss (v: Južnič, 1983: 152) govori o trivrstni soodnosnosti med jezikom in kulturo, pri čemer je jezik proizvod kulture, njen sestavni del in pogoj zanjo. Kot proizvod kulture jezik odraža splošno kulturo tistih, ki ga govorijo. Kot del kulture predstavlja izjemno pomemben element, saj ni njen pasivni ali morda avtomatični del, pač pa pomeni jezik način kulturnega vedénja. Poleg tega o vlogi jezika v neki kulturi odloča, kako ta kultura jezik vrednoti. Kulture se namreč razlikujejo glede na vrednotenje jezika; v nekaterih kulturah bolj cenijo gostobesednost in leporečje kot v drugih, ponekod predstavlja jezik večjo vrednoto kot drugod.⁶ Jezik je pogoj kulture, saj je z jezikom omogočeno uresničevanje bistvene narave kulture, to je po Južniku t.i. kumulativnost kulture. Gre za kopičenje, množenje, prevzemanje, prenašanje kulture s komunikacijo iz generacije v generacijo, mehanizem te komunikacije pa je jezik. Zato vsak jezik odraža neko kulturo; v jeziku se izpričujejo vrednote, ideologija, svetovni nazor, odnos do življenja idr., značilni za neko kulturo (Južnič, 1983: 151-153).

Če gremo še dlje, jezik ne le omogoča nastanek in razvoj kulture, pač pa to po svoje determinira. Južnič govori o t.i. jezikovnem modeliranju stvarnosti, saj vsak jezikovni sistem v določeni meri določa percepcijo sveta, okolja, v katerem je človeku dano živeti. Ljudje slišimo in vidimo znotraj jezikovnega sistema, ki nam je bil tako rekoč vsiljen v procesih socializacije in inkulturacije (Južnič, 1983: 155-156). Po Sapir-Whorfovi teoriji o t.i. jezikovnih vzorcih je človekov idejni svet tesno naslonjen na jezikovno strukturo. Sapir pravi, da je 'resnični svet' nezavedno zgrajen na jezikovnih navadah neke skupnosti. Človek namreč v procesu inkulturacije in socializacije ponotranji

⁶ O pomenu, ki ga ima jezik v slovenski kulturi, glej v nadaljevanju!

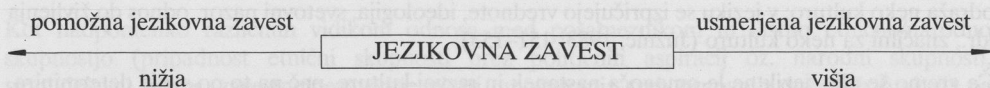
temeljne vzorce svojega jezika. Tako si pridobi modele vseh realnih možnosti, ki jih ponuja njegov jezik. V okviru teh jezikovnih vzorcev človek izraža svojo misel; in če hočemo te vzorce razumeti, moramo poznati kulturo jezikovne skupnosti, v kateri ti veljajo. Jezikovni vzorci in kulturne norme se razvijajo sočasno, pri čemer predstavlja določeno omejitvev jezik kot sistem in ne le naključna skupina norm (Whorf, 1997: 443–446; Sapir, Whorf, v: Južnič, 1983: 160).

Jezik potemtakem ni le sredstvo medsebojnega sporazumevanja in vplivanja, pač pa tudi pomemben dejavnik osebne in etnične identifikacije. Usvajanje jezika je tudi oblikovanje vrednostnega in intelektualnega sveta, ki človeka določa kot pripadnika nekega naroda (Pogačnik, 1993: 256). Čeprav se neka etnična oz. narodna skupnost kot taka lahko opredeli na podlagi več kriterijev, kot so skupni izvor, jezik, kultura, ozemlje, religija itn., se večina etnij definira prav z jezikom. To dokazuje tudi dejstvo, da sta ime za jezik in etnijo ponavadi enaka. Nečak Lük poudarja, da je jezik ena izmed najbolj razvidnih sestavin etničnega, zato spreminjanje vzorcev jezikovne rabe (npr. širjenje ali opuščanje jezikov v dvo- ali večjezičnih okoljih) raziskovalci običajno povezujejo s stopnjo istovetenja rojenih govorcev določenega jezika z odnosno etnično/jezikovno skupnostjo (Nečak Lük, 1998: 77).

Če je torej jezik tudi izraz osebne in hkrati etnične/narodne identitete posameznika, potem lahko rečemo, da je s posameznikovo narodno zavestjo povezan tudi njegov odnos do jezika oz. jezikovna zavest.

3.2 Jezikovna zavest

Van Lier (1995: xi) jezikovno zavest definira kot razumevanje človekove jezikovne zmožnosti in njene vloge v razmišljanju, pri učenju in v družbenem življenju, hkrati pa mu jezikovna zavest pomeni tudi zavedanje moči in nadzora, ki nam ju jezik omogoča, in zavedanje o zapletenem razmerju med jezikom in kulturo. Polanyi (v: van Lier, 1995) ločuje t.i. pomožno jezikovno zavest (*subsidiary awareness*) in t.i. usmerjeno zavest (*focal awareness*); prva omogoča neposredno sprejemanje pomena sporočila (t.i. transparentnost jezika — *transparency of language*), ne da bi se zaustavljali ob jeziku kot sredstvu tega prenosa, druga pa zaustavlja sprejem pomena, zato da iz takega ali drugačnega razloga lahko opazujemo izrazno sredstvo. Polanyi to razlikovanje jezikovne zavesti primerja z zavestjo, ki jo ima o svojem početju kolesar. Ta pri vožnji gleda naprej, opazuje okolico, druge udeležence v prometu, tehniko vožnje uravnava s pomožno zavestjo; upravljanja kolesa se zave šele v posebnih okoliščinah, npr. če je še neizkušen kolesar, če je slaba cesta, če ima slabo pritrjeno kolo ali pa če ga pri vožnji ovira hčerka, ki sedi pred njim na kolesu. Tako tudi pri jezikovnem sporočanju v posebnih okoliščinah oz. za posebne namene usmerimo zavest (usmerjena zavest!) na kod sporočanja, tj. jezik (Polanyi, v: van Lier, 1995: 2–4). Seveda se ljudje razlikujemo glede na višino praga med pomožno in usmerjeno jezikovno zavestjo, to pomeni, da se pri nekaterih usmerjena jezikovna zavest aktivira prej, pri drugih kasneje. Povedano drugače, ljudje imamo večjo ali manjšo jezikovno zavest, če pod visoko jezikovno zavestjo razumemo usmerjeno zavest, pod nizko jezikovno zavestjo pa pomožno.

Vzrokov za to je več: na eni strani so osebne lastnosti, pri čemer imajo pomembno vlogo poklic, ki je lahko bolj ali manj povezan z jezikom kot sredstvom sporočanja, vzgoja, izobrazba itn., na drugi pa so okoliščine, ki vplivajo, da se omenjeni prag zvišuje oz. znižuje pri posamezniku samem. Tako se lahko jezikovna zavest posameznika in celotne skupnosti poveča, ko se v določenem zgodovinskem trenutku neki jezik začne čutiti ogrože(a)nega od drugih, npr. ob okupaciji, tujih nacionalnih pritiskih, povezovanju v multikulturne združbe itn. Poleg tega van Lier predvideva, da je zaradi tesnejše povezave med jezikom in kulturo pri medkulturni komunikaciji,

tako na narodnostno mešanih področjih kot v mednarodnem prostoru, jezikovna zavest višja kot pri komunikaciji v enem jeziku v etnično homogenem prostoru (van Lier, 1995: 6). Podobno meni tudi Skutnabb-Kangas, ki pravi, da se dvojezični govorci bolj zavedajo lastnega govornega obnašanja kot enojezični govorci (Skutnabb-Kangas, 1981: 195). Seveda se nam na tem mestu odpira cela vrsta vprašanj jezikovne zavesti na narodnostno mešanih področjih, kjer se posameznik v okolju srečuje z dvema ali več avtohtonimi jeziki. Je tako okolje bolj ali manj spodbudno za razvoj jezikovne zavesti kot enojezično? Kakšen odnos do materne in drugih jezikov naj si ustvari posameznik? Gotovo pa imajo v takšnem okolju pomembno vlogo tako etnični stereotipi kot stereotipi o jezikih teh etničnih/narodnih skupnosti. Zato van Lier (1995: 136) poudarja, da je zavest o obstoju teh stereotipov in predsodkov prvi korak k spodbujanju medkulturnega razumevanja.

Podobno kot velja za odnos med narodno pripadnostjo in narodno zavestjo, bi torej lahko ugotovili tudi za razmerje (prvi) jezik : jezikovna zavest. Namreč tako kot predstavlja narodna pripadnost neko danost, ki obstaja lahko tudi neodvisno od posameznikove zavestne odločitve, tako nam je vnaprej dan tudi prvi jezik, s katerim se ta sreča takoj po rojstvu. Kakšen odnos si bo izoblikoval do lastne narodne pripadnosti in jezika, kako bo torej razvil svojo narodno in jezikovno zavest, pa je odvisno od dejavnosti njega samega in družbenih okoliščin, v katerih se bo znašel. In podobno, kot smo to storili pri narodni zavesti, lahko tudi jezikovno zavest razčlenimo na vsaj tri sestavine:

- **kognitivno** (predstave, sodbe in védenje o jeziku na splošno in o jeziku kot sestavini kulture, razumevanje jezika in njegove družbene vloge),
- **emocionalno** (čustveni in vrednostni odnos do jezika),
- **aktivnostno/dinamično** (odnos do jezika med samo jezikovno rabo, ki se kaže npr. v pozornosti, ki jo posvečamo okoliščinam primernemu ali neprimernemu sporočanju, in našem ustreznem odzivu).

4 Razmerje med narodno in jezikovno zavestjo s posebnim ozirom na Slovence

Ugotovili smo torej, da je jezikovna zavest do jezika v podobnem razmerju, kot je narodna zavest do narodne pripadnosti. Medsebojna odvisnost narodne in jezikovne zavesti pa temelji na pomenu jezika, ki jo ta kot sestavina kulture ima pri oblikovanju etnične identitete nekega naroda.⁷ Če je namreč jezik neobhodni gradnik nacionalne identitete, kar pomeni, da nekdo pripada neki narodni skupnosti, le če govori jezik te skupnosti, lahko pričakujemo, da bo jezikovna zavest pripadnikov te skupnosti tesno povezana z narodno zavestjo oz. da jo lahko imamo za njen sestavni del.

To prav gotovo velja za slovenski narod, ki se je kot tak izoblikoval predvsem po zaslugi jezikovne samobitnosti.⁸ Slovenski jezik in nacionalna identiteta sta po Ponižu dve povezani in nerazdružljivi znamenji naše zgodovinske navzočnosti (Poniž, 1996: 131). Pogorelec pa poudarja, da je zato slovenski jezik imel in ima še danes pomembno simbolno vlogo (Pogorelec, 1993: 260).

Poniž v zvezi s slovensko jezikovno zavestjo pravi:

»Zavest o slovenščini je zavest o vsem, kar je v tem jeziku nastalo in se ohranilo kot naša civilizacijska dediščina / .../«

⁷ Musek (1999: 139–140) govori o nacionalnih atributih, ki oblikujejo nacionalno identiteto (npr. jezikovnih, rodovnih, zgodovinskih, športnih idr.).

⁸ Jezik kot nacionalni atribut pa izgublja pomen pri nekaterih skupinah slovenskih izseljencev oziroma njihovih potomcih, ki se kljub temu, da ne govorijo več slovenskega jezika, opredeljujejo za Slovence, vendar pa se tudi ti velikokrat zavedajo pomena, ki ga ima slovenski jezik za slovensko nacionalno identiteto (prim. Šabec, 1995).

in dalje

»/ .../ če se širi zavest, da je jezik brez posebne vrednosti, da je tudi sama nacionalna identiteta vrednota, ki nima posebnega smisla, saj vodi v nacionalizem, nacionalizem pa je tako ali tako prikrita oblika fašizma, potem je jasno, da tako prepričanje ne bo načelo samo 'nacionalne', pač pa tudi 'funkcionalno' snov jezika. Jezik, ki nikogar ne zastopa, je pač take vrste jezik, ki ga lahko uporabljam, kakor vem in znam; če ga pačim in zlorabljam, samo dokazujem, da nisem zadržan nacionalist (torej fašist), ki misli, da je jezik svetinja.« (Poniž, 1996: 129.)

Pogorelec opozarja, da se je v preteklosti pri Slovencih prav zaradi privzdignjenosti, 'svetosti' jezika razvilo posebno, kar dogmatsko pojmovanje tako imenovane jezikovne pravilnosti. Posledica takšnega pojmovanja ni bila višja knjižnojezikovna kultura, temveč na eni strani strah — posameznik je glede obvladovanja jezika negotov — na drugi pa brezbriznost do jezika in jezikovne kulture. Ta dvojen odnos se kaže tudi v načelnem razmerju nekaterih Slovencev do svojega jezika, v zavesti o njegovem pomenu v slovenskem narodovem življenju: na eni strani so tisti, ki današnje stanje ocenjujejo z nespremenjenimi, purističnimi merili iz polpreteklega izročila, na drugi pa so taki, ki slovenskemu jeziku ne pripisujejo nikakršnega pomena v družbenem življenju slovenskega naroda in ki trmasto vztrajajo pri govorni in pisni jezikovni nekulturi, ki lahko zlahka postane prostor za preveličevanje tujega. So pa tudi taki, ki pojmujejo slovenski jezik iz današnjih izhodišč in upoštevajo njegovo novo veljavo državnega jezika. Prav v tem novem bivanjskem položaju slovenskega jezika vidi Pogorelec novo svobodo za jezikovno (kulturno) ustvarjalnost slovenskega naroda. Slovenskemu jeziku ni več potrebno biti povzdignjen med simbole boja za svobodo, pač pa je »predvsem sporočanje izrazilo naših misli, videnja sveta in izkušnje ter zakladnica narodovega duha« (Pogorelec, 1993: 259–269).

Poleg novega položaja slovenskega naroda in jezika v nacionalni državi pa smo priča tudi sodobnim integracijskim procesom, v katerih bo prišlo do premika etnične identitete. Če je namreč za obstoj nekega naroda v nacionalni državi doslej zadostovala le zavestna ali nezavedna identifikacija posameznikov z lastnim narodom, pa bo v novih razmerah vse bolj pomembna dejavna raven etnične identitete, tj. narodna zavest z vsemi svojimi komponentami. Seveda tu ne gre za skrajne sestavine narodne zavesti, kakršno je npr. bilo romantično občutje višjega poslanstva naroda, pač pa za zavestno izoblikovan odnos do lastnega naroda in lastne pripadnosti (ter istočasno do pripadnikov drugih narodnosti). Le na tej osnovi neki narod oz. vsak od njegovih pripadnikov pridobi zdravo mero nacionalne samozavesti, s katero lahko stopa neobremenjeno v stik z drugimi narodi, zavedajoč se lastne kulturne, politične, gospodarske itn. identitete. In če lahko pri Slovencih (kot tudi pri številnih drugih narodih) govorimo o tem, da je jezikovna zavest sestavni del nacionalne zavesti, potem bi morali Slovenci izkoristiti novi položaj jezika in oblikovati ne puristični ne brezbrizni in ne malomarni odnos, pač pa neko elementarno občutljivost za jezik,⁹ tj. tako jezikovno zavest, ki ne bo delovala šele ob občutku ogroženosti, pač pa tudi ob opazovanju vsakdanje jezikovne rabe v normalnih okoliščinah. Tako bomo slovenski jezik občutili kot prostor za lastno jezikovno ustvarjalnost in s tem kot možnost za razvijanje tako lastne kot narodove samozavesti. Seveda pa naj bi sposobnost aktiviranja jezikovne in narodne zavesti v trenutkih ogroženosti Slovenci ohranili, če bi od sedanjih evropskih in svetovnih združevalnih procesih to bilo potrebno. Nadejati pa se gre, da se bomo Slovenci s pravo mero narodne in jezikovne (samo)zavesti znali takim situacijam pravočasno izogniti.

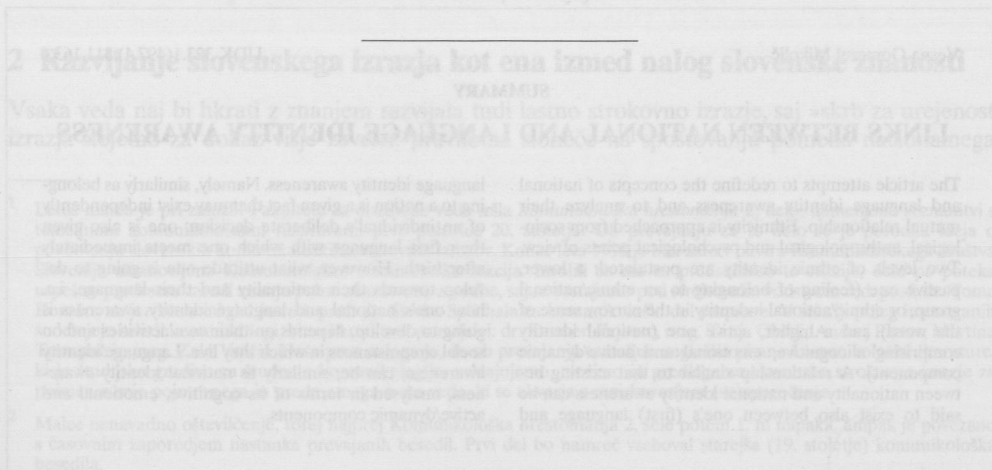
⁹ Prim. tudi pojem jezikovno mišljenje (Pogorelec, 1993: 267).

Literatura

- Coupland, N., A. Jaworski (ur.) (1997). *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. London: Macmillan Press Ltd. New York: St. Martin's Press, Inc.
- Čok, L. idr. (1999). *Učenje in poučevanje tujega jezika*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Družboslovje (1979). *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana.
- Dular, J. (1998). Pravna ureditev položaja slovenskega jezika kot državnega jezika (zakon o rabi slovenščine, državni urad za jezik). Poročilo o okrogli mizi. V: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 8*. Janko Kersnik in njegov čas. Strokovno posvetovanje slavistov v Kranju, 2.–4. oktober 1997. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Eriksen, H. T. (1993). *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Boulder, Colorado, Pluto Press.
- Fishman, J. A. (1972). *The sociology of Language*. Rowley, MA: Newbury House Publishers. 8.
- Fishman, J. A. (1989). *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Gantar, A. (1989). *Zavest o slovenskem jeziku in jezikovna kultura Slovencev*. Diplomaska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Gomezeli Mikolič, V. (1998): *Koprske družbene organizacije kot odraz strukture odnosov med pripadniki različnih etničnih skupnosti*. *Annales*, VIII, 12. Koper, 39–52.
- Gumperz, J. J., Hymes, D. (ur.) (1972). *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Reinhart, Winston.
- Gurr, T. R. idr. (1993). *Minorities at Risk*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press.
- Hammerschmidt, A. (1999). *What kind of awareness? Understanding as Orientational practice*. Predavanje na mednarodni konferenci S.I.E.T.A.R. Europa, 9th Annual Congress, 24.–27. 2. 1999, Trst (IT).
- Jenkins, R. (1997). *Rethinking ethnicity*. London: Thousand Oaks. New Delhi: SAGE Publications.
- Jones, J. (1999). *The location of the cultural: How we got where we are, and where we need to go*. Predavanje na mednarodni konferenci S.I.E.T.A.R. Europa, 9th Annual Congress, 24.–27. 2. 1999, Trst (IT).
- Jurić-Pahor, M. (1998). *K etno-nacionalni identiteti koroških in tržaških Slovencev*. *Annales*, VIII, 12. Koper, 15–30.
- Južnič, S. (1983). *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: FSPN, Dopisna delavska univerza Univerzum.
- Južnič, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kaučič Baša, M. (1993). *Jezik okolja in jezik šole: Jezikovna politika v Italiji*. V: Štrukelj, I. (ur.): *Jezik tako in drugače*. Zbornik. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.
- Kellas, J. G. (1991). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. London: Macmillan Press Ltd.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.

- Lee Whorf, B. (1997). The Relation of Habitual Thought and Behavior to language. V: Coupland, N., A. Jaworski (ur.): *Sociolinguistics A Reader and Coursebook*. London: Macmillan Press Ltd.. New York: St. Martin's Press, Inc, 443–463.
- Lier, L. van (1995). *Introducing Language Awareness*. London, New York etc.: Penguin Group.
- Makarovič, J. (1997). Slovenska identiteta kot meja in kot razlika. V: *Traditiones 26*. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Ljubljana, 163–171.
- Milner, A. (1994). *Contemporary Cultural Theory*. London: UCL Press.
- Moritsch, A. (1996). Narodna identiteta — nujnost ali anahronizem? V: Nečak, D. (ur.): *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas. HISTORIA*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Muršič, R. (1997). »Razkritej krinke«: O lokalno-globalnih identifikacijah. V: *Traditiones 26*. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Ljubljana, 223–236.
- Musek, J. (1994). Psihološki portret Slovencev. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Musek, J. (1999). Evropa in bikci. *Anthropos*, 31, 4–6. Ljubljana, 135–141.
- Nastran Ule, M. (1994). Temelji socialne psihologije. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Nečak-Lük, A. (1996). Jezik kot kazalec stanja medetničnih odnosov. V: *Razprave in gradivo 31*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 11–24.
- Nečak-Lük, A. (1996). Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih. V: Nečak, D. (ur.): *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas. HISTORIA*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Nečak-Lük, A. (1997). Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Predstavitev projekta. V: *Traditiones 26*. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Ljubljana, 187–202.
- Nečak-Lük, A. s sod. (1998). Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru. Izsledki projekta. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pertot, S. (1991). Tostran meje. Vzgoja in izobraževanje v večjezičnem okolju. Trst: IRRSAE Furlanija-Julijska krajina.
- Pogačnik, J. (1993). Kriza jezika je kriza identitete. *Sodobnost*. Ljubljana, 256–258.
- Pogorelec, B. (1979). Slovenski jezik: jezikovna politika in praksa. V: *XV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 61–62.
- Pogorelec, B. (ur.) (1983). *Slovenščina v javnosti. Posvetovanje o slovenskem jeziku*, Portorož, 14. – 15. maja 1979. Ljubljana: RK SZDL Slovenije, Slavistično društvo Slovenije.
- Pogorelec, B. (1993). Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih — zgodovina in sodobni vidiki. V: Štrukelj, I. (ur.) (1993): *Jezik tako in drugače*. Zbornik. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 2–17.
- Pogorelec, B. (1993). Kaj storiti? *Sodobnost*. Ljubljana, 259–269.
- Poniž, D. (1996). Slovenski jezik in narodna identiteta. V: *Slovenija v novi Evropi*. Zbornik. Celje: Mohorjeva družba, 115–132.
- Ravnik, M. (1997). Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto. V: *Traditiones 26*. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Ljubljana, 237–245.
- Rizman, R. (1990). Nacionalna država kot sociološki problem. *Družboslovne razprave*, 7/9. Ljubljana, 82–91.

- Rizman, R. (1991a). Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma. V: Rizman, R. (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Zbornik. Krt 79. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 15–37.
- Rizman, R. (ur.) (1991b). Študije o etnonacionalizmu. Zbornik. Krt 79. Ljubljana, Knjižnica revolucionarne teorije.
- Rizman, R. (1995). Nacionalna država, nacionalne manjšine in združena Evropa. V: Štrajn, D. (ur.) (1995). Meje demokracije. Zbornik. Ljubljana, 111–131.
- Rizman, R. (1998). Multikulturalizem in izzivi globalizacije. V: Kržišnik, E. (ur.). XXXIV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Skutnabb-Kangas, T. (1981). Bilingualism or not. Clevedon: Multilingual Matters.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V (1970–1991). Ljubljana: SAZU, Državna založba Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994). Ljubljana: SAZU, Državna založba Slovenije.
- Smith, A. D. (1991). Genealogija narodov. V: Rizman, R. (ur.). Študije o etnonacionalizmu. Zbornik. Krt 79. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 51–77.
- Šabec, N. (1995): Half pa pu. The Language of Slovene Americans. Ljubljana, ŠKUC.
- Štrukelj, I. (ur.) (1993). Jezik tako in drugače. Zbornik. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje.
- Toporišič, J. (1992). Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, J. (1991). Družbenost slovenskega jezika. Ljubljana.
- Weinreich, U. (1953). Languages in Contact: Findings and problems. New York: Linguistic circle of New York.
- Zavratnik Zimic, S. (1998). Pogovori s koroškimi Slovenci. O etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi. Celovec: Mohorjeva družba.
- Zupančič, J. (1998). Identiteta je merljiva. V: Razprave in gradivo 33. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 253–268.
- Žagar, I. Ž. (1992). Slovenskost. V: Informacije iz Slovenije, 3, 24. 7. 1992, 1.
- Žagar, I. Ž. (1992). Nova pot slovenstva. V: Informacije iz Slovenije, 3, 18. 9. 1992, 1.

Vesna Gomezel Mikolič

UDK 323.1(497.4):811.163.6

SUMMARY

LINKS BETWEEN NATIONAL AND LANGUAGE IDENTITY AWARENESS

The article attempts to redefine the concepts of national and language identity awareness and to analyze their mutual relationship. Ethnicity is approached from sociological, anthropological and psychological points of view. Two levels of ethnic identity are postulated: a lower, passive one (feeling of belonging to an ethnic/national group, or ethnic/national identity in the narrow sense of the word) and a higher, active one (national identity comprising a cognitive, emotional and active/dynamic component). A relationship similar to that existing between nationality and national identity awareness can be said to exist also between one's (first) language and

language identity awareness. Namely, similarly as belonging to a nation is a given fact that may exist independently of an individual's deliberate decision, one is also given their first language with which one meets immediately after birth. However, what attitude one is going to develop towards their nationality and their language, i.e. how one's national and language identity awareness is going to develop, depends on their own activities and on social circumstances in which they live. Language identity awareness, can be, similarly as national identity awareness, analysed in terms of its cognitive, emotional and active/dynamic components.

Monika Kalin Golob

UDK 811.163.6'373:001.4

Fakulteta za družbene vede v Ljubljani

Limonadnica, odbiratelj in drugo slovensko komunikološko izrazje

1 Uvod

Prevajanje temeljnih del kake stroke je pomembno ne le za študente, ki jim je tako omogočen študij strokovne literature v slovenskem jeziku, ampak tudi za razmislek o slovenščini v strokovnih besedilih, za njeno »izobraževanje«, kot bi rekel Levstik, torej za razvoj slovenskega strokovnega izrazja.

Na Fakulteti za družbene vede od leta 1998 potekajo redna strokovna srečanja v okviru terminološke komisije Komunikološkega društva Slovenije.¹ Srečanja zagotavljajo sprotno in raziskovalno utemeljeno prevajalsko delo ter tako pomembno prispevajo k znanstveni rasti komunikologije na Slovenskem in izpolnjujejo eno temeljnih nalog vsake stroke, tj. skrb za lastno strokovno izrazje. Njihov rezultat je prevod knjige *Komunikološka hrestomatija 2*, prevajanje besedil za njen 1. del² pa poteka v tem šolskem letu.

Komunikološka terminološka komisija s svojim delom prispeva k tradiciji jezikovnokulturnih prizadevanj, ki so v Sloveniji od nekdaj združevala jezikoslovce in strokovnjake posamezne stroke — razvijati slovenski knjižni jezik v znanosti, večati njegove izrazne možnosti s slovenskimi termini ter skrbeti za sistemsko primerne, enoumne in nezaznamovane strokovne izraze. Tako skupno, interdisciplinarno delo zahteva od strokovnjakov, da natančno opredelijo pojmovni svet svoje stroke, definirajo temeljne pojme in razčistijo morebitne strokovne nejasnosti, zato je strokovno prevajanje in razmišljanje o ustreznih izrazih resen znanstvenoraziskovalni prispevek, na katerega predvsem mlajše stroke v Sloveniji rade pozabljajo in se zadovoljijo s tujimi (predvsem angleškimi) strokovnimi izrazi ter jih v slovenskih besedilih uporabljajo kar citatno.

2 Razvijanje slovenskega izrazja kot ena izmed nalog slovenske znanosti

Vsaka veda naj bi hkrati z znanjem razvijala tudi lastno strokovno izrazje, saj »skrb za urejenost izrazja štejejo za dokaz višje zavesti, praviloma sloneče na spoštovanju pomena nacionalnega

¹ Letos marca je pri založbi Fakultete za družbene vede izšla *Komunikološka hrestomatija 2*, delo, namenjeno seznanitvi s temeljnimi komunikološkimi razpravami prve polovice 20. stoletja. Ob prevajanju za to delo se je porodila ideja o poenotenju slovenskih komunikoloških strokovnih izrazov. Konec leta 1998 je bila zato v okviru Komunikološkega društva Slovenije ustanovljena Komunikološka terminološka sekcija. Izvolili so me za predsednico te sekcije, delo pa poteka uspešno predvsem zaradi znanja polne znanstvene zasedbe, saj se sestajamo pod strokovnim vodstvom red. prof. dr. Toma Korošca za jezikoslovni del in red. prof. dr. Slavka Splichala za komunikološki del razprave. V sekciji poleg imenovanih sodelujejo mladi komunikologi, ki so hkrati tudi prevajalci: dr. Karmen Erjavec, mag. Tanja Oblak, Andrej Pinter, Martina Trampuž in mag. Zala Volčič. Naša prva naloga je, da ob prevajanju temeljne angleško pisane komunikološke literature, ki je študijsko gradivo za študente komunikologije, usklajujemo, tvorimo in predlagamo slovensko strokovno izrazje za poimenovanje pojmovnega in predmetnega sveta vede, ki se ukvarja z raziskovanjem (so)sporočanja.

² Malce nenavadno oštevilčenje, torej najprej *Komunikološka hrestomatija 2*, šele potem 1, ni napaka, ampak je povezano s časovnim zaporedjem nastanka prevajanih besedil. Prvi del bo namreč vseboval starejša (19. stoletje) komunikološka besedila.

jezika kot komunikacijske in aksiološke kategorije» (Korošec, 1996: 257). Tvorjenje strokovnega izraza je v teoriji knjižnega jezika ena temeljnih nalog jezikovne kulture kot teoretsko podprte nege knjižnega jezika (Havránek, 1932: 32).

Zgodovina slovenskega strokovnega izraza ločuje tri kakovostno različne razvojne stopnje (Orožen, 1986, 133–150), in sicer od začetne stopnje konec 18. stoletja, ko se pojavijo težave ob prevajanju tujega strokovnega izraza v slovenščino, preko prve polovice 19. stoletja, ki že kaže kakovostni napredek v zbiranju izvirne terminologije (predvsem naravoslovnih strok), »v ukinjanju kalkov, v stremljenju po ustrezni knjižni besedotvorni izpeljavi in dosledni poslovenitvi terminov tujega (in slovanskega) izvora« (Orožen, n. d.: 133), do tretje stopnje, druge polovice 19. stoletja, ko se načrtno oblikuje celovita znanstvena terminologija, katere sintezo predstavlja *Slovenska znanstvena terminologija* Mateja Cigaleta iz leta 1880. Že ob njej se je pokazalo, da ustvarjanje ustreznega strokovnega izraza zahteva ne le dobro jezikoslovno znanje, ampak tudi poznavanje stroke, ki tvori izrazje. Danes je zato pri terminološkem delu sprejeto Havránkovo stališče, da morata pri tvorjenju strokovnega izraza sodelovati jezikoslovec in ustrezni strokovnjak. Kot poudarja Orožnova (n. d.: 143, op. 17), je tako sodelovanje sprejeto po merilih mednarodnih strokovnjakov za terminološka jezikovna vprašanja in »edino zagotavlja uspešno reševanje pomenoslovno-vsebinskih in oblikoslovno-jezikovnih terminoloških vprašanj posameznih strok«. Na Slovenskem je bilo tovrstno sodelovanje pri ustvarjanju strokovnega izraza v preteklosti pravzaprav zgledno, tudi od začetka tega stoletja (npr. Breznikovo sodelovanje pri tvorbi železniške in medicinske terminologije, tehniška terminologija v 60. letih je nastajala kot plod sodelovanja med jezikoslovjem in stroko, Toporišičevo sodelovanje pri vprašanjih botanike, Toma Korošča pri nastajanju vojaških slovarjev (prim. Korošec 1998), pri arhitekturnem, gozdarskem, farmakološkem, elektrotehniškem, ribiškem izrazju, Franceta Novaka pri računalniškem izrazju itn.). Tovrstnim prizadevanjem se priključuje tudi naše komunikološko-jezikoslovno sodelovanje v okviru Komunikološke terminološke sekcije.

Medtem ko se splošno besedišče vsakega jezika razvija zaradi splošnih razvojnih, družbenih ali estetskih razlogov in nanj skoraj ne vplivamo, saj deluje samo iz sebe, pa za strokovno izrazje to ne velja. To, kar ga dela drugačno od splošnega besedišča, je »n/ajelegantnejša institucija za uravnavanje jezikovne prakse v strokah« — terminološki dogovor (Korošec, 1996: 258). Vendar je tudi tu potrebno meddisciplinarno sodelovanje stroke in jezikoslovja, ki ob poimenovalni teoriji upošteva tudi splošna teoretična načela knjižnega jezika, jezikovnokulturna načela in zgodovinske posebnosti (Korošec, 1992: 264). V nadaljnji razpravi bom pojasnila nekatera izhodišča našega terminološkega dela in jih ponazorila z izrazi, ki so bili upoštevani pri prevajanju člankov, zbranih v *Komunikološki hrestomatiji 2*. Delo so ob vseh naštetih prvinah usmerjala osnovna načela izrazoslovja, in sicer zahteva po:

- **enoumnosti** (znotraj nje deluje zahteva po ujemanju med pojmovnim svetom in poimenovalnim sistemom stroke),
- **knjižnosti** (podrejanju pravilom knjižnega jezika),
- čustveni **nezaznamovanosti** (neekspresivnosti) in
- **kratkosti** strokovnega izraza (pri čemer je enobesednost zaželena, vendar je ni mogoče vedno uresničiti).

Iz vseh teh zahtev izhaja zahteva po ustaljenosti strokovnega izraza, tj. zahteva, ki velja za jezik sploh in jo teorija jezikovne kulture rešuje z Mathesiusovim (1932: 15 in nasl.) načelom prožne ustaljenosti. V izrazoslovju je pomembnejša ustaljenost, zato se termini spreminjajo redko (npr. ko zaradi novih spoznanj beseda ne ustreza več in jo želi stroka nadomestiti z natančnejšo) in po temeljitem premisleku.

3 Slovensko komunikološko izrazje

Izhodiščno vprašanje naših izrazoslovnih razprav je bila raba temeljnih izrazov *komunicirati*, *komuniciranje*, *komunikacija*, *komunikacijski* v vedi, ki se imenuje *komunikologija*. Glede na jezikovnokulturno izhodišče, da bomo dajali prednost slovenskim poimenovanjem, če bodo ustrezna in tvorbeno primerna, smo navedeno besedno družino latinskega izvora nadomestili s slovensko, kot jo je deloma v svoji Slovenski slovnici uvedel že Toporišič (1984: 593 in nasl.): *sporočati*, *sporočanje*, *sporočilo*, *sporočanijski*, ustaljena pa je tudi v drugih slovenskih, predvsem jezikoslovnih delih. Na Korošček predlog je nekajkrat uporabljena beseda *sosporočanje* za *komuniciranje* (npr. pogl. 12 v *Hrestomatiji*), ki s pomenom predponskega obrazila *so-*, tj. izražanje vzajemnosti, medsebojne povezanosti, bolj napeljuje na obliko latinskega *communis*. Tako bi bila ustrezno rešena nasprotovanja tistih posameznikov, ki so besedo *sporočanje* zavračali, češ da ne vsebuje navedenega pomena, in ki so za slovensko ustreznico *komuniciranje* predlagali *sporazumevanje*.³ Slednja je neustrezna zaradi osnovnega pomena, tj. z *dogovarjanjem prihajati do medsebojnega razumevanja*, *sodelovanja*, kot ga ponazarjata tudi iztržka v SSKJ: *sporazumevati se za cene*; državi sta se *sporazumevali o novi pogodbi*. V *Hrestomatiji* je zato ob *sporočanju* kot morebitna ustreznija možnost uporabljena tudi beseda *sosporočanje*, in sicer le nekajkrat (rekli bi, da »za pokušino«). Nadaljnje prevajanje in dokončna odločitev strokovnjakov komunikologov jo bosta morda ustalila.

Uspešnost naše odločitve glede zamenjevanja prevzetih izrazov z domačimi smo najprej preverili, in sicer tako, da so prevajalci v besedila sprva le poskusno uvedli slovenske ustreznice, saj smo se zavedali, da je prevzeta besedna družina močno razširjena v jezikovni praksi. Izkazalo se je, da je raba slovenskih ustreznic pogosto natančnejša in zato s terminološkega vidika poimenovalno primernejša. Tako na primer postane raba natančnejša v 8. poglavju *Hrestomatije*, kjer avtorji izraz *komunikacije* (angl. *communications*) uporabljajo v dveh pomenih, ki ju z rabo slovenskih izrazov *sporočanje* in *sporočilo* ustrezno nadomestimo in tako ne kršimo osnovne terminološke zahteve po enumnosti strokovnega izraza, se pravi, da je treba imeti v stroki za ločevanje med pojmi različne besede oz. da ena beseda v stroki ne more biti nosilka več pomenov. V konkretnem poglavju tako ločujemo med prepričevalnim *sporočanjem* in prepričevalnimi *sporočili*, ki so rezultat tovrstnega sporočanja. Prevzeta beseda *komunikacija* (in nanjo nanašajoči se pridevnik *komunikacijski*) je tako rabljena le v prvem in drugem slovarskem pomenu (SSKJ):

1. *sredstvo, objekt, po katerem je možno premikanje iz enega kraja v drugega*: ta cesta je edina komunikacija, ki omogoča dostop v mesto; cestne, železniške komunikacije; gozdne komunikacije; javne komunikacije; gradnja strateško pomembnih komunikacij / strokovnjak za komunikacije / promet teče po novi komunikaciji 2. *s prilastkom sredstvo, ki omogoča izmenjavo, posredovanje informacij*; *komunikacijsko sredstvo*: moderne komunikacije; uporabljajo različne komunikacije: kurirsko službo, pošto, telefon.

Prevzeti izraz je ostal tudi za poimenovanje vede, torej *komunikologija* (npr. študij/študent komunikologije), in nanj se nanaša pridevnik *komunikološki* (npr. komunikološke raziskave, metode ipd.). Slovenska ustreznica *sporočanijslovje* (Toporišič 1992, 298) in iz nje izpeljani pridevnik *sporočanijsloven* sta gotovo manj primerna in vztrajanje pri tem, da bi nadomestili z njima prevzeta izraza le zaradi razmerja tuje — domače, bi nasprotovalo načelu ustaljenosti in hkrati tudi uveljavljenosti uradnih poimenovanj, ne nazadnje tudi upoštevanju razvojnega vidika vede, ki se je od svojih začetkov na Slovenskem razvijala kot komunikologija.

Za posamezne dejavnike sporočanja smo dali prednost domačim izrazom in tako namesto *komunikatorja* sprejeli termin *sporočevalec* in namesto *recipienta* strokovni izraz *prejemnik*. Hkrati

³ V razpravah se je v preteklosti pojavljala ob *sporazumevanju* tudi predlog *občevanje*, ki je zaradi svojega 1. (»biti v stiku, sporazumevati se«) in 2. pomena (»opravljati spolno združitev // imeti spolna razmerja«) še manj primeren kot *sporazumevanje*.

smo predlagali nov izraz, ki lahko nadomešča oba oz. pomeni enega in drugega, tj. *sosporočevalec*. Uporaben je predvsem takrat, kadar lahko nadomešča precej dolgo zvezo *sporočevalec in/ali prejemnik*. Ker so prevzeti izrazi za te pojme v izvirni in prevodni komunikološki literaturi v preteklosti prevladovali, so jih prevajalci ponekod v besedilu navedli v oklepaju za novim terminom, nekajkrat pa so bile zaradi jasnosti potrebne tudi opombe prevajalcev.

Naslednji sporočanjejski dejavnik je *kanal*, ki ga nekateri imenujejo tudi *prenosnik*. V *Hrestomatiji* je uporabljen prvi izraz, še vedno pa iščemo primernejšega, ki ne bi imel že pomenov v drugih strokah oziroma že širšega področja rabe. Izraz *pretvornik* pa je uporabljen v matematični teoriji sporočanja, ki kanal razume kot pretvornik, ki spreminja sporočilo v signal, tako da sta za izraza *transmitter* in *receiver* uvedeni slovenski poimenovanji *oddajni* in *sprejemni pretvornik*, in sicer skladno s slovarskim pomenom (SSKJ: *naprava iz sprejemnika in oddajnika, ki omogoča sprejem radijskega, televizijskega programa na področju, ki ga matični oddajnik ne zajema*) ter Shannonovim in Weaverjevim modelom prenosa signalov.

Dejavnosti sporočevalca in prejemnika, ki so v tuji in slovenski literaturi poimenovane kot *šifriranje*, *enkodiranje*, *dekodiranje* in podobno, smo poenotili in tako dobili niz *ukodiranje*, *kodiranje*, *razkodiranje* (glagoli: *ukodirati*, *kodirati*, *razkodirati*), pri tem smo se oddaljili od Toporišičevih predlogov (1992, 298) *uvezati* za *ukodiranje* in *razvezati* za *razkodiranje*, ki z naslonitvijo na glagol *vezati* zbudjata preveč konkretno predstavo za abstraktno dejavnost pri prenašanju sporočil. Razkodiranje sporočil je povezano s pojmom *referenčnega okvira*, ki smo ga poimenovali *nanašanjejski okvir*, za t. i. *referenčno skupino* pa smo ohranili prevzeto besedo, ker pri razpravi ni bilo popolnoma jasno pojmovno ozadje, tako da bo o tem še potrebna razprava. Ena izmed dejavnosti sporočevalca je tudi ta, da s sporočilom postopoma poskuša preoblikovati stališča (prim. Schramm, 1. poglavje *Hrestomatije*), kar je bilo dobesedno prevedeno kot *kanaliziranje* in je v slovenščini neustrezno poimenovanje dejanja glede na 1. slovarski pomen, tj. *zgraditi*, *urediti kanalizacijo*. Predlagan in sprejet je bil izraz *presmerjanje* (*presmeriti* in *presmeritev*), seveda za rabo v komunikologiji. Pri vseh izrazih je mogoče uporabiti tudi predpono *pri-*, kadar želimo poudariti, da sporočevalec presmerja glede na svoje zakrite namene, torej primerja.

Informacija, ki jo dobi sporočevalec od prejemnika, je v tuji literaturi poimenovana *feedback*. Slovenska strokovna literatura večinoma besedo uporablja kar v citatni obliki, kar je neprimerno tako s stališča slovenskega knjižnega jezika, ki besede prilagodi vsaj po izgovoru, kot tudi poimenovalne teorije, ki zahteva razumljivost besede tudi zunaj sobesedila oz. govorne okoliščine (Korošec 1998: 116). Glede na pomen smo zato *feedback* nadomestili z dvobesedno zvezo *povratna informacija*. Enobesedna poimenovanja so v strokah sicer idealna zahteva, vendar so poleg njih najpogostejša in najprimernejša taka dvobesedna poimenovanja, ki so iz pridevnika v vlogi prilastka in samostalnika v vlogi odnosnice (Korošec, 1998: 75). Težava ostaja za izraz *feedforward*, ki se sicer pri prevajanju ni pojavil, je pa pogost v sodobni komunikološki literaturi, zato ga bo treba v prihodnje obravnavati. V zvezi z informacijo sta pogosto rabljeni tudi citatni besedi *input* in *output*, pojma, ki ju najdemo tudi v drugih vedah. Pogosta sta v ekonomskih besedilih, kljub temu, da sta bila predlagana izraza *vložek* in *dobit*. Za komunikološko rabo smo sprejeli izraza *vnos* (torej informacijski vnos) in *iznos* (informacijski iznos). Podobno smo namesto prevzete besede *redundantnost* sporočil sprejeli izraz *nadmernost* (*redundanca* → *nadmerje*, pridevnik *redundanten* → *nadmeren*).

Pri prebiranju *Hrestomatije* gotovo izstopa tudi pogosta raba besede *občila*. V splošni rabi in tudi strokovni literaturi jo je skoraj popolnoma nadomestila beseda *mediji*. Prav zato se nam je zdelo vredno obuditi slovenski izraz, kjer je to bilo mogoče. Pridevnik *medijski* je prav tako pogosto nadomeščen z roditeljskim *občil* (npr. *medijska vsebina* → *vsebina občil*), pa tudi s pridevnikom *občilski*. Pri rabi je treba biti pozoren, da se roditelj *občil* uporablja pravilno, saj *medijsko interpretiranje* in *priporočanje* ni isto kot *interpretiranje* in *priporočanje občil* (prim. 6. poglavje *Hrestomatije*). V prvi zvezi so vršilec dejanja občila/mediji, ki interpretirajo in priporočajo, v drugi pa vršilec dejanja kdo drug, ki interpretira in priporoča občila. V zvezi z občili smo predlagali tudi

dve novi poimenovanji za televizijska žanra, ki sicer ne sodita med temeljne komunikološke pojme, a naj ju zaradi pogoste rabe v vsakdanji splošni rabi omenim: v poplavi španskih, mehiških in podobnih nadaljevank se pogosto piše o *telenovelah*, pri čemer gre za dobesedno prevzemanje iz romanskih jezikov, kjer novela pomeni roman, zato je v slovenščini primerneje govoriti o *televizijskem romanu*, tj. o dolgi vrsti nadaljevank, ki pa imajo vnaprej predvideno zgradbo zgodbe, torej tudi konec. Z uvedbo komercialnih televizij so tudi pri nas postale priljubljene t. i. *soap-opere*, ki v nasprotju s televizijskimi romani nimajo predvidene zgradbe, saj vsebino sproti prilagajajo odzivu in željam gledalcev. O njihovi gledanosti in vzrokih za svojevrstno zasvojenost z njimi se razpravlja skoraj v vsaki reviji (strokovni in nestrokovni). Pri tem se uporablja bodisi navedeni angleški izraz, bodisi zaradi pogovornosti neprimerna »žajfasta nadaljevanka«, bodisi najstarejša beseda zanje, ki pa v sebi nosi prizvok slabšalnosti, »limonada«. Izhajajoč iz dejstva, da je zadnji izraz najstarejši in najbolj uveljavljen, da pa je žal za strokovni izraz neprimeren, ker je slabšalen in ker se lahko zamenjuje z občnim imenom, ki poimenuje vrsto pijače, smo predlagali besedo *limonadnica* (tvorjeno iz zveze *limonadna nanizanka*).

Pri prevajanju se je pokazalo tudi, da so nekatere sporočajnske funkcije oz. disfunkcije v slovenščini še nepoimenovane, tako da so slovenski avtorji uporabljali kar angleška poimenovanja. Pogosto uporabljena citatna zveza je tako v komunikološki literaturi t. i. *agenda-setting*, tako da naši avtorji pišejo kar o funkciji in teoriji *agenda-setting* ali pa se pojavlja celo kot nesklonljiva prilastkova zveza na levi strani odnosnice, *agenda-setting funkcija in teorija*. Glede na pomen je bila po razpravi sprejeta zveza *funkcija oz. teorija prednostnega tematiziranja* oz. kot glagolnik *prednostno tematiziranje*. Podobna citatna zveza se uporablja tudi za drugo teorijo srednjega dosega (za razlago gl. Splichalov uvod v *Hrestomatijo*, str. 15), tj. *uses and gratifications*, ki smo jo poimenovali *teorija zadovoljevanja potreb*. Poslovenili smo tudi Laswellovi *surveillance in correlation in nadzorstveno in soodnosnostno funkcijo*. Lazarsfeldovo in Mertonovo razlikovanje med *latentnimi in manifestnimi* sporočajnskimi funkcijami smo poimenovali *zastrtostne in razvidnostne* sporočajnske funkcije, manifestne in latentne vsebine oz. sporočila so potemtakem *razvidne in zastrte* vsebine oz. sporočila. *Narkotična disfunkcija* je bila zaradi pomensko omejenih slovenskih predlogov (npr. *omamljajoča, mamilna*) poimenovalno najprimernejša zveza in je zato sprejeta v prevod.

Novi poimenovanji je komunikologija dobila tudi z izrazoma *odbiratelj* (v več poglavjih) in *odbirništvo* (poglavje 7 v *Hrestomatiji*), ki sta nadomestila pogosto uporabljana (v slovenski literaturi največkrat kar citatno) *gatekeeper in gate sections*. Veliko neenotnosti je bilo v strokovni literaturi opaziti predvsem pri prevajanju prvega izraza, npr. vratar, golman, paznik ali kar *gatekeeper*. Ker gre v angleščini za metaforično poimenovanje iz sveta športa za urednika ali posameznika, ki med množico sporočil izbira in »rešeta«, smo sprva predlagali prav tako metaforično poimenovanje *rešetalec*, vendar smo se zaradi narave komunikologije, ki je mlajša veda, v kateri prevladuje potreba po intelektualizaciji jezika, njen pojmovni svet je izrazito intelektualističen, objektivni, odločili za nemetaforično poimenovanje *odbiratelj*.

Za konec še zgledi, ki ponazarjajo upoštevanje zahteve po kratkosti strokovnega izraza in precejšnjo svobodo, seveda z upoštevanjem jezikovnih pravil, pri ustvarjanju strokovnega izraza. Vsi pojmi se pojavljajo v zadnjem, 12. poglavju *Komunikološke hrestomatije*, njihov pomen pa je razložen v opombi prevajalke **. Prvi pojem je v angleščini zapisan kot »ability of the human being to act toward himself«, dobesedni prevod je »sposobnost človeka, da deluje k sebi« smo skrajšali v »sposobnost človeka delovati *ksebno*«, iz česar lahko dobimo dvobesedno poimenovanje Meadovega pojma, *ksebno delovanje*, pri čemer je pomensko sicer nekoliko oddaljeni pridevnik v vlogi levega prilastka predložna izpeljanka, zveza pa omogoča ob morebitni potrebi tudi tvorbo nasprotnega pola, tj. *odsebno delovanje*. Naslednja zveza, ki je povzročala prevajalske zagate, je bila »to make indications to himself«, torej »delati si indikacije, zazna(mo)vati si«. Prva zveza je okorna in neustrezna, druga dva glagola imata že svoja ustaljena pomena, ki ne poimenujeta tega, kar želi izraziti Blumer, zato je Korošec predlagal le novo predpono *na-*, torej *naznavati si*, in po tem je bila

pot do ustreznega prevoda naslednje zveze, tj. »self-indications«, preprosta tvorba izglagolskega samostalnika *samonaznavanje*.

4 Sklep

V tem kratkem pregledu sem poskušala strniti naše nekajmesečno terminološko delo ob prevajanju *Hrestomatije*. Ker delo ni potekalo sistematično, ampak smo sproti reševali prevajalske zadrege in si zadali cilj, da najprej ustalimo in določimo temeljne pojme, je tudi povzetek našega dela, zapisan v tem članku, nesistematičen. Obravnavo posameznih besed sem poskušala ponazoriti vsaj po vsebinskih sklopih in tako vpeljati notranjo urejenost obravnave. Za večjo preglednost dodajam abecedna seznama obravnavanih besed; v seznamu I so po abecedi urejeni izvorni in prevzeti izrazi, za puščico pa so besede, ki so bile sprejete kot komunikološki izrazi; drugi seznam pa je obrnjen. Nadaljnji načrti so precej ambiciozni, želeli bi nadaljevati s prevajanjem temeljne literature za naslednje knjige *Hrestomatije* in hkrati stopnjevati terminološko delo, tako da bi, recimo v petih letih, morda lahko nastal slovar komunikoloških pojmov.

Seznam I

1. feedback → povratna informacija
2. feedforward → ???
3. funkcija agenda setting → funkcija prednostnega tematiziranja
4. gatekeeper → odbiratelj
5. gate section → odbirništvo
6. input → vnos; informacijski vnos
7. kanal sporočanja ostaja *kanal*, ker nismo bili zadovoljni s *prenosnikom*, kljub vsemu pa lahko razmišljamo o boljšem izrazu
8. kanalizacija (seveda v komunikologiji) → presmeritev
9. kanaliziranje stališč → presmerjanje stališč
10. kanalizirati → presmeriti.
Pri vseh izrazih 8, 9 in 10 je mogoče uporabiti tudi predpono *pri-*, kadar želimo poudariti, da sporočevalec presmerja glede na svoje zakrite namene.
11. kognitivna disonanca → miselna disonanca
12. kognitivni element → misel, miselna prvina
13. komunikacija → (so)sporočanje
14. komunikacijski → sporočanjski
15. komunikator → sporočevalec
16. *komunikologija* ostaja poimenovanje vede, nanj se nanaša pridevnik *komunikološki*.
17. korelacija → soodnosnost
18. latentno sporočilo → zastrto sporočilo
19. latentna funkcija → zastrtostna funkcija
20. manifestno sporočilo → razvidno sporočilo
21. manifestna funkcija → razvidnostna funkcija
22. množični mediji → občila
23. output → iznos; informacijski iznos
24. recipient → prejemnik
25. redundantnost sporočil → nadmernost (redundanca → nadmerje, redundanten → nadmeren)

26. referenčni okvir → nanašajski okvir
27. referirati → nanašati se
28. sentiment groups → razpoloženske skupine
29. soap-opera → limonadnica
30. → sosporočevalec. Nadomešča precej dolgo zvezo *sporočevalec in/ali prejemnik*.
31. šifriranje ipd. → ukodiranje, kodiranje, razkodiranje (glagoli: ukodirati, kodirati, razkodirati)
32. telenovela → televizijski roman
33. uses and gratifications → teorija/funkcija zadovoljevanja potreb
34. zgodnje komunikološke teorije: teorija jermenice, teorija injekcije, teorija čarobnega izstrelka

Seznam II

1. funkcija prednostnega tematiziranja ← funkcija agenda setting
2. iznos; informacijski iznos ← output
3. *kanal* sporočanja ostaja *kanal*, ker nismo bili zadovoljni s *prenosnikom*, kljub vsemu pa lahko razmišljamo o boljšem izrazu
4. *komunikologija* ostaja poimenovanje vede, nanj se nanaša pridevnik *komunikološki*
5. limonadnica ← soap-opera
6. misel, miselna prvina ← kognitivni element
7. miselna disonanca ← kognitivna disonanca
8. nadmernost (nadmerje, nadmeren) ← redundantnost sporočil
9. nanašajski okvir ← referenčni okvir
10. nanašati se ← referirati; nismo pa še ugotovili, ali so referenčne skupine nanašajske skupin, zato ostajamo pri prevzetem poimenovanju.
11. občila ← množični mediji
12. odbiratelj ← gatekeeper
13. odbirništvo ← gate section
14. povratna informacija ← feedback
15. prejemnik ← recipient
16. presmeritev ← kanalizacija (seveda v komunikologiji)
17. presmeriti ← kanalizirati
18. presmerjanje stališč ← kanaliziranje stališč
Pri vseh izrazih 16, 17, 18 je mogoče uporabiti tudi predpono *pri-*, kadar želimo poudariti, da sporočevalec presmerja glede na svoje zakrite namene.
19. razpoloženske skupine ← sentiment groups
20. razvidno sporočilo ← manifestno sporočilo/vsebina
21. razvidnostna funkcija ← manifestna funkcija
22. soodnosnost ← korelacija
23. (so)sporočanje ← komunikacija
24. (so)sporočajski ← komunikacijski
25. sporočevalec ← komunikator
26. televizijski roman ← telenovela
27. teorija/funkcija zadovoljevanja potreb ← uses and gratifications t.

28. ukodiranje, kodiranje, razkodiranje (glagoli: ukodirati, kodirati, razkodirati) ← šifriranje ipd.
29. vnos; informacijski vnos ← input
30. zastrto sporočilo ← latentno sporočilo/vsebina
31. zastrtostna funkcija ← latentna funkcija
32. zgodnje komunikološke teorije: teorija jermenice, teorija injekcije, teorija čarobnega izstrelka

Literatura

- Havránek, Bohuslav (1932). Ukoly spisovného jazyka a jeho kultura. V: B. Havránek in M. Weingart (ur.), Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha: Melantrich, 32–84.
- Korošec, Tomo (1998). Slovenski vojaški jezik. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Korošec, Tomo (1992). O nekaterih poimenovalnih vprašanjih v oglaševanju. V: A. Kramberger (ur.), Slovenska država, družba in javnost. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mathesius, Vilém (1932). O požadovku stability v spisovném jazyce. V: B. Havránek in M. Weingart (ur.), Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha: Melantrich, 14–130.
- Orožen, Martina (1986). Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja. V: A. Vidovič-Muha (ur.): Slovenski jezik v znanosti 1. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Spichal, Slavko (ur.) (2000). Komunikološka hrestomatija 2. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Javnost.
- Toporišič, Jože (1984/1976). Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, Jože (1992). Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Monika Kalin Golob

UDK 811.163.6'373:001.4

SUMMARY

LIMONADNICA, ODBIRATELJ AND OTHER SLOVENE COMMUNICOLOGICAL TERMS

The article presents a few months' work of the Section for Communicological Terminology, established in 1998 by the Slovene Communicological Society. The section's first task is to coordinate, produce and suggest Slovene terms for the conceptual and material world of the science of communication, primarily on the basis of translating from English basic communicological literature for students of communicology.

The translation work has not proceeded in any systematic way and translation problems have been solved individually, without a general framework design, because it was felt that first it was necessary to determine basic concepts and have them settle in. As a consequence, the descrip-

tion of the work done so far is also necessarily unsystematic. Examples are given of how words are grouped into topic-related clusters with the aim of achieving an internally coherent treatment. Two alphabetically ordered lists are added: List I contains alphabetically ordered original and borrowed terms in one column, with words accepted as communicological terms at the other side of the arrow; List II is a converted version of the former. The section's future plans are quite ambitious: to continue translating fundamental literature for further volumes of *Chrestomathy* and to intensify the terminological work, so that a dictionary of communicological terms could be published within the next five years.

Mateja Pezdirc Bartol

UDK 82.0"19":028.02

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Vloga bralca v poglavitnih literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja

I. del

1 Uvod

Učinka umetnostnih besedil na bralce se je zavedal že Platon, zato je pesnike izgnal iz svoje idealne države, saj se je bal škodljivega vpliva, ki bi ga imela poezija na poslušalce. Tudi Aristotel je v svoji znameniti definiciji tragedije navedel kot njen učinek na gledalce katarzo. Torej lahko rečemo, da je bilo zanimanje za sprejemnika prisotno že na samem začetku evropske literarne vede. Preko retorike se je kategorija sprejemnika ohranjala še vse do 18. stoletja, pri čemer se je spraševala o učinkovanju posameznih figur na poslušalce. V 19. stol. je kult genialnega avtorja popolnoma zasenčil vse ostale kategorije in bralec je postal samo še opazovalec, čigar funkcija je bila odkriti izjemno moč in talent avtorja in se čim bolj približati njegovemu sporočilu. V prvi polovici 20. stoletja se je literarna veda posvečala predvsem samemu besedilu, ki ga razume kot avtonomno in celovito tvorbo, ki že sama po sebi vsebuje sporočilo, ki je neodvisno od avtorjeve namere.

Da je lahko nasprotje med literaturo in resničnostjo zelo majhno, nam kažeta tudi dva, če navedemo samo najbolj znana, primera samih literarnih junakov, saj je branje usodno učinkovalo na njuno življenje: pod vplivom viteških romanov se je don Kihot odpravil junaškim dejanjem naproti, Ema Bovary pa je sanjerala ob romantičnih ljubezenskih zgodbah in bila v resničnem svetu vedno znova razočarana.

Kljub stalni zavesti o pomenu bralca tako pri samih piscih kot tudi pri literarnih teoretikih pa je bil bralec skozi zgodovino malo proučevan, kar je čudno, saj je literatura po svoji primarni funkciji namenjena sprejemnikom in ne knjižnim policam. Če je predmet literarne vede trojen (Kos, 1988: 8), in sicer ga sestavljajo avtor, literarno delo in bralec, potem lahko ugotovimo, da literarne teorije upoštevajo vse tri vrvine, vendar pa je pri posameznih smereh in njim ustreznih metodah vedno v središču proučevanja le ena od treh kategorij: z avtorjem kot svojim osrednjim predmetom se ukvarjajo pozitivistična, duhovnozgodovinska, psihološka, psihoanalitična, biografska, marksistična, sociološka metoda; pri formalizmu, novi kritiki, fenomenologiji, strukturalizmu, semiotiki, tekstni kritiki itn. je v središču samo besedilo, ki je avtonomno; bralec kot aktivna kategorija pa se pojavi šele konec 60. let, in sicer neodvisno na dveh koncih sveta: v Nemčiji ga za svojo poglavitno kategorijo proučevanja izbere recepcijska estetika, v Ameriki pa se je z bralcem istočasno ukvarjala teorija bralčevega odziva. Obe smeri sta želeli osvoboditi bralca iz njegove molčečnosti in anonimnosti, pod vprašaj sta postavili avtonomnost in samozadostnost literarnega dela. Na bralca osredotočena teorija pa ni enotno in sistematično polje raziskovanja, ampak gre za različne poglede in metodološke pristope, ki so si včasih tudi nasprotni, vendar pa vsi skušajo

odgovoriti na ista vprašanja, in sicer, če naštejemo le najpogostejša: ali obstaja objektivni pomen literarnega besedila, kdo je bralec, zakaj beremo, kako in pod katerimi pogoji dobi literarno besedilo pomen za bralca, ali je razumevanje dela pogojeno z zgodovinsko situacijo, v kateri se nahajamo, kateri procesi potekajo v času branja, kako lahko določimo, kateri pomeni so lastni samemu besedilu in kaj nastane v bralčevi glavi med procesom branja, koliko je za pomen besedila važna piščeva namera ipd.

Namen članka je prikazati odgovore na zgornja vprašanja, kot so jih oblikovali glavni predstavniki recepcijske estetike in teorije bralčevega odziva, zato bo tema dvema smerema namenjena tudi največ pozornosti. Ker pa sta obe smeri nastali kot reakcija na predhodne smeri, hkrati pa sta močno zaznamovali kasnejše literarnovedne smeri, bodo predstavljene tudi te, pri čemer pa nas bo poleg glavnih značilnosti in predstavnikov vendarle najbolj zanimalo, kako v svoj metodološki pristop vključujejo bralca, kakšno funkcijo mu pripisujejo, kakšne vrste branja predvidevajo ter kako opredeljujejo status literarnega dela.

2 Angleška literarna kritika v 20. in 30. letih¹

V Angliji je bilo precej razširjeno spoznanje o pomembnosti bralca, saj je imel ta pomemben vpliv na oblikovanje literature. Kritiki so po eni strani skušali opisati prvine odnosa med bralcem in literarnim besedilom, po drugi strani pa so v bralčevem doživetju besedila iskali objektivnejše temelje za vrednotenje.

Percy Lubbock je v delu *The Craft of Fiction* (1921) raziskoval načine, kako eksistira roman ter kako bralec poustvari sliko določene realnosti na podlagi pisateljevih besed. L. Abercrombie v študiji *An essay towards a theory of Art* (1922) vidi bistvo literature v komunikaciji med avtorjem in bralcem. Pisatelj svoja doživetja prevede v simbolične ekvivalente jezika, ki jih bralec v procesu branja prevede nazaj v doživetja. Cilj pisanja pa je dosežen, če so bralčeva doživetja čim bolj podobna avtorjevim lastnim doživetjem. Vernon Lee v delu *The Handling of Words* (1923) dokazuje, da literarno besedilo ne more obstajati brez bralčeve aktivne reakcije, brez njegovih čustvenih in domišljjskih sposobnosti.

Med vsemi angleškimi kritiki pa se je z odnosom med bralcem in besedilom najbolj intenzivno in sistematično ukvarjal I. A. Richards. Njegova osrednja kategorija je bralčevo doživetje, ki je tudi edini možni temelj literarnega vrednotenja. Richards v *Principles of Literary Criticism* (1924) ločuje med dvema povsem različnima rabama jezika: prva je referenčna/znanstvena in sporoča informacije, njena vrednost je znanstvena resnica, druga pa je emocionalna, pri kateri ne gre za komunikacijo z dejstvi in idejami, ampak želi zbujati čustva in odnose. Pri analizi procesa doživljanja pesmi loči 6 prvin: vizualna zaznava natisnjenih besed, podobe, ki so tesno povezane s to zaznavo, podobe, ki so relativno proste, misli o raznih stvareh, emocije, afektivni in hoteni odnosi, pesem pa definira le kot bralčevo doživetje. V knjigi *Practical Criticism* (1929) opiše svoj znameniti poskus, ko je študentom na fakulteti razdelil pesmi iz različnih obdobij brez avtorjevih imen in jih prosil, naj napišejo svojo interpretacijo. Ugotovil je, da so študentje kljub svojim sposobnostim in elitni izobrazbi pesmi razumeli narobe, odgovornost za to pa vidi v pomanjkljivi pedagogiki. Na podlagi poskusa je Richards določil 10 značilnih napak v razumevanju, vrednotenju in interpretaciji ter razvil veliko bolj natančno in senzitivno branje literarnega besedila, v literarno vedo je prinesel semantiko in s tem pomagal spodbuditi pazljivo obdelavo posameznih pesmi. Način branja, ki je osredotočen na podrobno analitično interpretacijo samega besedila, besed v knjigi in ne prvin konteksta, imenujemo podrobno branje (close reading), metodološki način analize pa praktična kritika (practical criticism). Čeprav je empirično zbrano gradivo pogosto

¹ Poglavje je povzeto po obsežnejšem izvlečku iz doktorske disertacije Mete Grosman z naslovom Odnos med bralcem in besedno umetnino v luči angleške literarne kritike (1921–1961).

neustrezno tolmačil in knjiga *Practical Criticism*, namesto da bi pokazala delovanje njegove teorije, razkriva le njeno neuporabnost, pa je Richards imel velik vpliv na ameriško novo kritiko.

Njegov učenec William Empson že poudarja aktivno vlogo bralca pri ustvarjanju pomenov literarnega dela in opozarja na dvoumnosti, ki jih mora bralec razrešiti, pri čemer se sprašuje, ali je dvoumnost stvar besedila ali odziva. Učinek literarnega besedila na izviren način razlaga tudi C. S. Lewis, saj ga določa glede na to, h kakšnemu načinu branja navaja bralca. Bralce deli na dobre, ki berejo pozorno, in na slabe, ki berejo nepozorno. Dobro branje pa je zanj takšno, pri katerem bralec bere v istem duhu, kot je delo napisal avtor. Na podlagi tega zaključí, da je dobra umetnina tista, ki spodbuja dobro branje.

Večina angleških kritikov je bralca obravnavala psihološko, kar je bila posledica razcveta behaviorizma, vplivov Freuda in Junga, hkrati pa je bralčevo doživetje najlažje opisati prav s stališča psihologije. Pri tem pa so zanemarili socialne determinante bralca in ga s tem omejili na ahistorične komponente.

3 Ameriška nova kritika (New Criticism)

Vez med angleško in ameriško kritiko predstavljajo zlasti dela I. A. Richardsa, pa tudi Emersona. Namen nove kritike je bil rešiti literarno delo pred biografijo in zgodovino ter ukiniti romantični kult velikega pesnika. Pri tem so se oprli na delo T. S. Eliota, ki je že leta 1917 v eseju *Tradition and the Individual Talent* pisal, da pesnik ne izraža osebnosti, ampak je le medij, skozi katerega na nenavaden način izraža vtise in doživetja, pred pesnikove emocionalne učinke na bralca pa je postavil spretnost in tehniko samega pisanja. Nova kritika je tako v središče svojega zanimanja postavila samo besedilo, ki ga razume kot samozadostno, objektivno in organsko celoto, ki ni izraz avtorjeve osebnosti in je neodvisna od subjektivnih bralečevih občutkov, zato jih ni zanimal zgodovinski kontekst posameznega literarnega dela, pa tudi ne vrednotenje in vpliv avtorjevega življenja na njegovo ustvarjanje, kot je bilo značilno za tradicionalno literarno vedo.

Nova kritika je v Ameriki cvetela med leti 1930–1950, svoj vrh pa je doživela nekje okoli leta 1940. Njeni glavni predstavniki so bili John Crowe Ransom, ki je smeri dal ime, R. P. Blackmur, Renne Wellek, Robert Penn Warren, Cleanth Brooks, W. K. Wimsatt idr. Njihova metodologija sledi predpostavki, da je pomen dela objektivni in vsakomur dostopen, saj je zapisan v samem jeziku literarnega dela. Interpretacija torej temelji na objektivni znanstveni analizi literarnega dela, omogoča pa jo struktura pesmi, saj so pesmi grajene po načelu integracije in koherence. Prepričani so bili, da sta oblika in vsebina pesmi nerazdružljivi. David Daiches (1995: 8) piše, da sta glavni vprašanji, s katerima se je ukvarjala nova kritika, naslednji: kaj je tisto, kar loči literarno rabo jezika, še posebej pesniškega, od drugih rab jezika, in kaj pomeni to, da je pesem enkratna. Pri tem so se naslanjali na Richardsovo delitev na referenčne pomene, ki pripadajo informativnemu pisanju, in emocionalne pomene, ki pripadajo poeziji in sporočajo čustva in odnose. Ransom podobno razlikuje različne rabe jezika s pomočjo izrazov tekstura in struktura, pri čemer je tekstura kakovost izraza, ki jo lahko preverimo, struktura pa je argument, ki ga je mogoče le parafrazirati. Jezik znanosti je tako struktura brez teksture, poezija pa ima strukturo in teksturo. Cleanth Brooks je trdil, da sta za pesniški jezik bistvena ironija in paradoks, znanstveni jezik pa je očiščen vseh paradoksov. Raziskovanje jezika poezije je vodilo v proučevanje napetosti med denotativnimi in konotativnimi pomeni ter študij metafore in mita.

Čeprav se novi kritiki upravičeno očita, da je reducirala vso poezijo v formulo (npr. paradoks, struktura in tekstura), da je zaradi želje po znanstvenosti in statusu akademske discipline zgolj strogo analitično opisovala posamezna literarna dela ter tako ignorirala odnos literature do življenja in do vsakršnega historičnega proučevanja, pa je imela z vidika branja tudi pozitivne zasluge. Nova kritika je s svojim pristopom silila študente k natančnemu branju samih literarnih besedil in ne več zgolj k učenju o literaturi iz povzetkov in zgodovinskih pregledov. Elizabeth

Freund (1987: 52) poroča, da sta bili deli *Understanding Poetry* (1938) in *Understanding Fiction* (1943) avtorjev C. Brooksa in R. P. Warrena v veliki meri zaslužni za širjenje metode podrobnega branja in sta s tem cele generacije učili brati. Ker so bili mnenja, da je bistvo poezije v paradoksu, ironiji, pomenskih napetostih, dvoumnosti in zapletenih semantičnih ugankah, česar pa ne moremo zaznati ob prvem branju, je metoda podrobnega branja spodbujala usmerjanje pozornost na zaznavanje bogate kompleksnosti besedilnih pomenov. Tako je zahtevala skoraj idealnega, skrajno skrbnega bralca, ki pa je bil po drugi strani izključen iz avtonomne, zaprte strukture besedila in s tem postavljen v vlogo pasivnega, spretnega analitika.

4 Formalizem

Z vprašanji o bistvu pesniškega jezika se je že pred vzponom nove kritike ukvarjal formalizem, ki je deloval v dveh krožkih: v Petrogradu so ga sestavljali V. Šklovski, B. Ejhenbaum, J. Tinjanov idr., osrednja osebnost moskovskega krožka pa je bil Roman Jakobson. Formalizem je nastal iz opozicije do pozitivističnega proučevanja književnosti in je najmočneje zaznamoval čas od leta 1915 do 1930. Formalisti so med prvimi opozarjali na avtonomnost literarnega dela, ki je ustvarjeno iz jezika in ne iz predmetov ali občutkov, zato ga je nesmiselno opazovati kot izraz piščeve zavesti. Za manifest formalizma je obveljal spis Viktorja Šklovskega *Umetnost kot postopek* iz leta 1917, kjer je za umetniška razglasil tista dela, ki so nastala s posebnim postopkom, ki našim vsakodnevnim, avtomatiziranim zaznavam vrne občutek živosti in nam omogoča, da stvari vidimo zunaj njihovega običajnega konteksta. V povezavi z avantgardnimi gibanji, zlasti futuristi, so tako poudarjali pomen samega postopka pisanja, ki je zanje važnejši kot končni produkt. Čudenje in koncept potujitve sta postala temeljni vrednoti literarnega besedila, ki se tako od drugih besedil loči prav po posebnem načinu organizacije jezika, kar je Jakobson poimenoval s terminom literarnost, druge kritike pa je to razmišljanje pripeljalo do spoznanja o avtoreferencialni funkciji jezika v literaturi. Formalistov ni zanimala vsebina dela, temveč le oblika oziroma zven besed pred njihovim pomenom. Proučevali so ritem, rime, metrične sheme, skladnjo, pripovedne tehnike ipd. Tako so formalisti v svoji drugi fazi, potem ko so opredelili značilnosti pesniškega jezika, skušali rekonstruirati načine, kako so posamezna dela napisana. V pripovedništvu je Šklovski uvedel razlikovanje med fabulo in sižejem, pri čemer se fabula nanaša na kronološko zaporedje dogodkov, siže pa na njihovo edinstveno umetniško oblikovanje, zgradba romana je glede na obliko lahko stopničasta, verižna, prstanasta, vzporedna ... Med najodmevnejšimi pa je bila študija V. Proppa *Morfologija pravljice* (1928), v kateri je glede na strukturo proučil 350 ruskih pravljic in dokazal, da v njih liki zasedajo 7 vlog in 31 funkcij. V tretji fazi se je formalizem oddaljil od svojih prejšnjih predpostavk in začel literaturo približevati drugim sistemom. Največ zaslug za premike ima spis J. Tinjanova *O literarni evoluciji* (1927) (Beker, 1986: 20–24), kjer v 15 točkah opozarja na zvezo med literaturo, družbo in zgodovino. Prvine v literarnem delu po njegovem prepričanju niso enakovredne, ampak so v nenehnem boju za nadvlado — tiste, ki zmagajo, postanejo dominantne. Tako lahko razvoj literarne zgodovine opazujemo kot neprestano menjavanje ene skupine dominant z drugimi, ki pa ne gredo popolnoma iz sistema, ampak se umaknejo v ozadje in se ponovno pojavijo v kasnejših obdobjih na nov način. Evolucija torej pomeni spremembo odnosa med prvini in sistemom, in sicer spremembo funkcij in formalnih prvin. Študija je imela velik vpliv na predstavnike teorije recepcije, saj pojasnjuje spremembe v literarnem kanonu in tudi premike v sodbah o velikih besedilih skozi različna obdobja, kajti spremembe dominant vodijo v prepoznavanje in vrednotenje doslej neopaženih značilnosti dela. Tinjanov zaključuje, da je proučevanje evolucije književnosti možno le, če književnost razumemo kot sistem, povezan z drugimi sistemi. S to tezo, ki se še prodorneje ponovi v spisu *Problemi proučevanja literature* (1928), ki sta ga skupaj napisala Jakobson in Tinjanov, se formalizem zaključuje in preveša v kasnejši strukturalizem.

5 Strukturalizem

Strukturalizem je smer, ki izhaja iz modernega jezikoslovja, katerega osnove je že na začetku 20. stoletja postavil F. de Saussure v *Predavanjih iz splošnega jezikoslovja* (1916). Njegove temeljne ugotovitve so, da je jezik sistem znakov, ki ga je treba proučevati sinhrono in ne v njegovem zgodovinskem razvoju. Vsak znak je sestavljen iz dveh delov: označevalca, ki je zvočna ali pisna slika znaka, in označenca, ki je njegov pomen, vez med njima pa je poljubna, je le posledica družbenega dogovora. Vsak znak v sistemu ima pomen samo zato, ker se razlikuje od vseh ostalih znakov, torej je jezik sistem čistih razlik. Temeljna načina za povezovanje znakov sta sintagma (zaporedje besed v stavku) in paradigma (izbiranje besed). De Saussurja pa ne zanima konkretni govor (parole), temveč se ukvarja z objektivno strukturo znakov in sistemom pravil, ki nam omogočajo, da govorimo, kar opredeli kot jezik (langue); zanj je torej pomembnejše razmerje med samimi znaki kot pa med znaki in stvarnostjo.

Strukturalizem je bil zelo širok pojav, saj je skušal najrazličnejše družbene pojave, od jedilnikov, mode, slikarstva do plemenskih odnosov ipd., opisati kot sistem znakov, v literarno vedo pa je prišel z deli R. Jakobsona in C. Levi - Straussa. Bistvo strukturalističnega pristopa je v odkrivanju globinske strukture literarnega dela in v raziskovanju odnosov med posameznimi prvinami, ki so največkrat v binarnih nasprotjih, ne pa v razlaganju vsebine ali vrednotenju, zato se zabriše meja med visoko in nizko literaturo, pa tudi med literarnimi in neliterarnimi besedili. Gre za metodo, ki je že od svojega začetka želela biti znanstvena, objektivna in nezgodovinska. Na področju proučevanja pripovedne proze je povzročila vznik nove znanosti, imenovane naratologija, katere glavni predstavniki so bili A. J. Greimas, T. Todorov, G. Genette, C. Bremond, R. Barthes idr., strukturalistično metodo pa je za svoje delovanje uporabljala tudi semiotika.

Kot lahko vidimo, gre za zelo širok pojav, ki je izhajal iz formalizma in de Saussurjeve lingvistike, ki pa se ni spraševal niti o nastanku dela niti o recepciji, saj je tudi naša najbolj osebna izkustva razlagal kot posledico določene strukture. Zanj je pomen dela konstrukt, je proizvod splošno človeških sistemov in ne osebnih doživetij. Za strukturalistični pristop je po mnenju T. Eagletona (1987: 137–140) značilno, da je bralec funkcija besedila. Njihov bralec je transcendentni bralec, ki je rešen družbenih determinant, hkrati pa opremljen z vsem tehničnim znanjem, kar pomeni, da je idealni bralec tisti, ki pozna vsa pravila, ki so potrebna za popolno razumevanje dela. To pa v praksi ni izvedljivo, saj se že sprejemanje in razumevanje pravil razlikujeta od posameznika do posameznika in sta stvar interpretacije.

Za kasnejši razvoj teorij, ki se ukvarjajo z bralcem, je bilo plodovito delovanje praškega lingvističnega krožka, ki je nastal leta 1926, potem ko je v Prago emigriral Jakobson, ki pomeni temeljno vez med formalizmom in strukturalizmom. V spisu *Lingvistika in poetika* Jakobson vsa besedila opredeli kot obliko komunikacije, ki vključuje šest prvin: govorec/pisec (1) najprej svoje predstave spreminja v jezikovne znake (kodiranje), ki tvorijo sporočilo (2), poslušalec/bralec (3) pa te znake spreminja nazaj v predstave (dekodiranje), to pa je možno le, če uporabljata oba isti kod (4) in sta medsebojno povezana preko kanala (5), vse to pa se dogaja v nekem širšem kontekstu (6). Vsako od prvin opredeljuje drugačna jezikovna funkcija, in glede na to, katera od funkcij je dominantna, je odvisna struktura besedila. Na govorca je osredotočena emotivna funkcija, ki izraža njegov odnos do predmeta govora, na bralca pa konativna funkcija, ki kaže na učinke besedila. Referencialna funkcija ima svoj fokus na kontekstu in govori o dogajanju, ki je zunaj jezika, fatična funkcija je usmerjena na preverjanje kanala, metajezikovna pa na skupni kod. Na samo strukturo sporočila je usmerjena poetična funkcija, ki jo je Jakobson definiral kot tisto funkcijo, ki prenese princip ekvivalence z osi selekcije na os kombinacije in je temeljna za konstituiranje besedila kot literarnega sporočila. Takšnih komunikacijskih modelov literature je bilo več, vendar pa je Jakobsonov obveljal za najbolj dognanega.

Druga dva člana praškega krožka, J. Mukařovský in F. Vodička, pa sta opozorila na dinamično razumevanje pomenov literarnih del. J. Mukařovský je mnenja, da umetniško delo opazimo kot umetniško le, če ga opazujemo na ozadju širših družbenih pomenov, kot sistemsko odstopanje od

norme. Tako kot se menjajo okoliščine, tako se spreminja tudi razumevanje in vrednotenje dela, včasih se lahko zgodi celo, da neko delo prenehamo sprejemati kot umetniško. V svojem delu *Estetska funkcija, norma in vrednost kot družbeno dejstvo* (1936) trdi, da ne obstaja nobeno delo, ki bi lahko imelo estetsko funkcijo samo po sebi, ne glede na čas, prostor in osebo, ki ga vrednoti, zato Mukařovský razlikuje materialni artefakt (to je stvarna knjiga, slika, kip) od estetskega predmeta, ki obstaja samo v naši interpretaciji stvarnosti (Eagleton, 1987: 114). Torej lahko zaključimo, da Mukařovský razume artistične norme kot dinamične, spremenljive in odvisne od vsakokratnega bralca, Vodička pa celo jasno zapiše, da je ena od osnovnih nalog literarne zgodovine tudi reševanje problemov, ki so povezani z recepcijo, saj struktura celotnega dela spremeni svoj značaj, kadar se spremenijo okoliščine, ki obsegajo čas, prostor in družbene pogoje (Holub, 1984: 35), s tem pa smo že blizu razmišljanja predstavnikov teorije recepcije.

6 Psihoanaliza

Za očeta moderne psihoanalize velja S. Freud, ki je že na začetku 20. stoletja želel pokazati, kaj so najgloblji vzvodi, ki usmerjajo delovanje človeške zavesti. Njegov osrednji pojem so želje posameznika po užitku in zadovoljstvu, vendar pa so te želje večinoma družbeno nesprejemljive, zato jih mora posameznik potlačiti v podzavest. Kadar je ta pritisk premočen, se pojavijo nevroze. Začetek potlačitve želja se začne že v otrokovi zgodnji razvojni fazi, ko se zave razlike med spoloma. Deček opazi, da so deklice kastrirane, in ker se boji, da bi se enako pripetilo tudi njemu, potlači željo po materini ljubezni in se začne identificirati z očetom. Če je identifikacija uspešna, deček premaga ojdipovski kompleks in prevzame svojo vlogo v družbi. Deklica pa spozna, da je zaradi kastracije manjvredna in prevzame vlogo ženske. S tem ko otrok prevzame odrejeno vlogo v strukturi odnosov, razvije svojo identiteto, kar pa je temeljni paradoks, saj postanemo to, kar smo, tako, da potlačimo prvine, iz katerih smo ustvarjeni. Seveda pa nezavedne želje ostanejo in se manifestirajo v sanjah, šalah, besednih zmotah in tudi literarnih delih, kjer se preoblikujejo, da postanejo družbeno sprejemljive: v sanjah se želje kažejo v obliki simbolov, v šalah, ki so pogosto libidinozne, agresivne ali tesnobne,² in literarnih delih pa družbeno sprejemljivost določa njihova oblika.

V 60. letih je J. Lacan preinterpretiral Freudovo teorijo na podlagi strukturalistične teorije diskurza in jezikoslovnih spoznanj de Saussurja, zlasti njegove opredelitve jezika kot sistema razlik. Lacanova temeljna ugotovitev je, da je nezavedno strukturirano kot jezik. Tudi zanj je ključnega pomena v otrokovem razvoju pojav očeta, ki razdre njegov odnos simbioze z materjo ter določi otrokovo prvo soočanje z razliko med spoloma, ta pa po Lacanovem mnenju sovpeade z njegovim odkritjem jezika. Otrok se zave svoje identitete, ki nastaja kot posledica različnosti, saj se konstituira kot subjekt samo zato, ker izključuje vse druge. Željo po materi skuša zapolniti z jezikom, ki pa funkcionira po načelu odsotnosti nečesa, kar želimo nadomestiti: znak predpostavlja odsotnost predmeta, ki ga označuje, pomen pa ima le zaradi odsotnosti drugih znakov. Jezik je tako samo neskončna veriga označevalcev, saj lahko isti označevalec vežemo na različne označence, hkrati pa vsak označevalec nosi v sebi sledi drugih označevalcev, nikoli pa ne bomo našli tistega, ki je bil prvotni. Zato je za Lacana jezik nekaj, kar nas razdvaja, in ne sredstvo, ki ga suvereno obvladujemo.

Eagleton (1987: 192) je razdelil psihoanalitično literarno kritiko na štiri vrste, in sicer glede na področje raziskovanja: lahko se ukvarja z avtorjem, vsebino, formalnim ustrojem dela ali bralcem. V začetku se je psihoanaliza zanimala predvsem za avtorja. S proučevanjem biografskih podatkov je skušala razložiti avtorjevo osebnost ter na podlagi njegovih notranjih in zunanjih konfliktov razložiti literarna dela, nekoliko kasneje pa je na podoben način razlagala še nezavedne motivacije za dejanja posameznih literarnih oseb. Za Freuda je umetnik enak nevrotiku, saj je pod stalnim pritiskom instinktivnih potreb, ki ga silijo, da se od stvarnosti obrne v domišljijo. Vendar pa

² O tem je pisal Freud v svojem delu *Šale in njihov odnos do nezavednega* (1905).

umetnik ve, da mora želje preoblikovati s posebnimi tehnikami, ki jih imenujemo književne oblike, da bodo družbeno sprejemljive. Zato se je psihoanaliza začela ukvarjati ne samo z branjem besedil, ampak tudi z odkrivanjem procesa tvorbe. Tako kot je Freud v svojem temeljnem delu *Razlaga sanj* (1900) pokazal na tista mesta v sanjah, ki so nejasna, popačena, odsotna, tako tudi literarna kritika usmerja pozornost na mesta v besedilu, ki so ambivalentna, pretrgana, kjer se pomen izmika, kajti tako lahko odkrije ključ za razlago literarnega dela, saj je to, o čemer delo molči, enako pomembno kot to, o čemer govori. Terapevtsko vrednost umetnosti vidi pri avtorjih in pri bralcih, ki se identificirajo z literarnimi osebami ter tako iz varne razdalje v imaginarnih usodah junaka najdejo tisto, kar jim je življenje odreklo, to pa Freud poetično imenuje estetska identifikacija dnevnega sanjača (Jauss, 1998: 27). Bralec ali gledalec se torej lahko prepusti potlačenim željam zaradi varnosti, saj ve, da tisti, ki trpi na odru ali v knjigi, ni on sam, ampak nekdo drug (Jauss, 1998: 55). Od tod izvira užitek, ki je po Freudu temeljna motivacija za branje.³ Ker pa bralec poustvari literarno osebo na podlagi lastnih izkušenj in znanja, je, kot bomo videli kasneje, del psihoanalitične literarne kritike postal pozoren tudi na bralca.

Nič manj odmevna ni bila v literarni vedi Lacanova teorija. S tem ko je opazil zdrs označevalca in posledično večpomenskost znaka, je tudi literarno delo izgubilo svojo trdno strukturo in jasen pomen. To pa je povzročilo premike v literarni vedi in pomeni začetek poststrukturalizma. Če je za klasična dela veljalo, da se bo na koncu zgodbe vse dobro končalo, da se bo izgubljeno ali odsotno, ki je gibal vsake pripovedi, vrnilo in s tem bralcu zagotovilo užitek, pa nam moderna besedila kažejo neizbežnost izgube, odsotno je za nas za vedno nedosegljivo. Branje modernih besedil nas sooča s temi resnicami in nam daje možnost, da se osvobodimo izkrivljene slike lastne identitete.

7 Recepcijska estetika (Rezeptionsästhetik)

7.1 Vplivi in predhodniki

Vloga bralca v književnosti je postala bistvena za novo smer literarne teorije, ki se je razvila na nemški univerzi v Konstanzu konec 60. let. Leta 1967 je imel nemški romanist Hans Robert Jauss provokativno nastopno predavanje *Literarna zgodovina kot izziv literarne vede*, v katerem je v sedmih tezah predstavil naloge nove literarne zgodovine, ki bo predvsem zgodovina bralcev, in s tem postavil enega od temeljev recepcijske estetike. Drugi pomembni temelj pa je bilo predavanje nemškega anglista Wolfganga Iserja *Pozivna struktura besedil*, v katerem je proces branja definiral kot tisti ustvarjalni akt, v katerem bralec v dialoškem odnosu z besedilom tvori pomene. Čeprav je bil bralec, kot smo videli prej, prisoten v literarni vedi že od vsega začetka, pa mu šele z razvojem recepcijske estetike pripada aktivna vloga v tvorbi literarnega pomena, namesto pasivnega konzumenta namreč postane ustvarjalni proizvajalec besedila. Recepcijska estetika je nastala iz odpora do pozitivizma in duhovne zgodovine, ki pomen dela razlagata iz avtorjevih namer, kot tudi iz odpora do vseh tistih teorij, ki se ukvarjajo samo z besedili. Poudarila je, da literarno delo ni statična tvorba, ampak neizčrpen pomenski potencial, ki je odvisen od vsakokratnega bralca in zgodovinskega trenutka. S tem se odprejo možnosti za razumevanje dela v njegovem stvarnem življenju skozi zgodovino in ne kot katalog nespremenljivih sodb o njegovi vrednosti in veličini. Bliskovit vzpon in razvoj recepcijske estetike je povezan tudi s sočasnim dogajanjem na družbenem in kulturnem področju, saj je bil to čas, ko je bil že viden konec ekonomskega čudeža in začetek recesije, pojavljala so se revolucionarna študentska gibanja, poskusi liberalizacije, nastajalo je vse več literarnih tekstov in gledaliških predstav, ki so zahtevali bralčevo/gledalčevo sodelovanje, potreben pa je bil tudi premislek o literarnem kanonu, in sicer je bilo treba vanj vključiti avtorje, ki so bili izključeni iz političnih ali drugih razlogov, in ga posodobiti z modernimi besedili.

³ Razmisleka vredna je provokativna opazka T. Eagletona, ki meni, da programi na fakultetah uničujejo užitek ob branju, zato so zanj študentje, ki berejo tudi po koncu študija, heroji.

Sam termin recepcija (lat. *receptio* — sprejemanje) se je najprej uporabljal na področju prava, ko je v dobi renesanse označeval sprejemanje in uporabo rimskega civilnega in kazenskega prava v evropskih državah. Potem so izraz prenesli na humanistične vede, kjer je pomenil različne oblike sprejemanja in posnemanja antičnih vzorov. To kaže, da raziskovanje sprejemanja in učinkovanja ni popolnoma nova metoda v književnosti. Kot zgodovina slavnih ustvarjalcev, kot raziskovanje književnih vplivov, kot prikaz razvoja posameznih književnih oblik in zvrsti je imela teorija recepcije določeno vlogo tudi v preteklosti, vendar pa je bila vedno bolj pomožna disciplina. 20. stoletje je odkrilo besedilo, vendar pa niti formalizem niti strukturalizem nista mogla zaobiti bralca. Formalistični koncept literarne oblike je kljub vsemu usmerjen tudi v učinke, saj vsebuje estetsko zaznavanje — bralce sili, da vidijo vsakodnevne stvari na nov način, Tinjanov pa je z uvedbo pojma sprememba dominant premaknil formalizem s sinhronega proti diahronemu, zgodovinskemu razumevanju. Tudi strukturalizem s komunikacijsko funkcijo besedila predvideva učinke na bralca, praški strukturalisti, zlasti Mukařovský in Vodička, pa besedilo že postavljajo v širši družbeno-zgodovinski prostor, ki ni brez pomena za interpretacijo besedil.⁴ Tretjo prvine v odkrivanju bralca predstavlja sociologija literature, ki se je razvila že v predvojni Nemčiji, omeniti pa moramo vsaj troje imen (Holub, 1984: 45–52). Leo Löwenthal meni, da je literarno delo determinirano z načinom naše izkušnje, ki pa je vnaprej pogojena, zato mora analiza del nekega avtorja vključevati tudi razumevanje življenjskih procesov družbe — študije o sprejemu in potrošnji literature niso samo analiza bistvenih literarnih problemov, temveč tudi prispevek k družbeni analizi. Julian Hirsch je raziskoval genezo slave, in sicer, zakaj in kako postane neki avtor slaven skozi obdobja. Glavne zasluge pripisuje tisku in institucijam, ki neko individualno sodbo razširijo v širši družbeni prostor ter tako določijo naše razmišljanje o nekem avtorju. Hirsch zato predlaga, naj bo študij biografij zamenjan s študijem posameznika kot fenomena. Levin Schücking pa se od sociologije avtorja že preseli k sociologiji bralca, in sicer se sprašuje, kaj se je bralo v določenem časovnem obdobju v različnih slojih in zakaj. Bralčeve preference povezuje s širšim pojmom okusa, ki ni univerzalen, ampak odvisen od splošnega duha dobe. Podobno kot Hirsch poudarja pomen šol, univerz, literarnih klubov, knjigarn ... pri razširjanju okusa, ki ga določajo posamezniki z družbeno močjo. Seveda sociologija literature ni imela neposrednega vpliva na recepcijsko estetiko, je pa prispevala k ustvarjanju atmosfere, v kateri je bila recepcijska teorija možna.

Odločilnejšega pomena za oblikovanje recepcijske estetike so hermenevtična izhodišča Hansa Georga Gadamerja in fenomenologija Romana Ingardna, iz katerih sta Jauss in Iser prevzela svoje osrednje teoretične kategorije.

Gadamer⁵ se v svojem delu *Resnica in metoda* (1960) sprašuje, ali je možno objektivno razumevanje umetnosti, ali pa je vsako razumevanje pogojeno z zgodovinsko situacijo, v kateri se nahajamo. Gadamer v osrednje hermenevtično načelo povzdigne zgodovinskost razumevanja, saj interpret v razlaganje dela vključuje tudi svoje vnaprejšnje sodbe, mnenja, predsodke, ki so del zgodovinske realnosti. »Časovna razdalja med tekstom in interpretom torej ni prepada, ki bi ga bilo treba premagati, temveč je nekaj nosilnega in plodnega za razumevanje. /.../ Interpreti v vedno novih zgodovinskih situacijah razumejo vedno drugače od avtorja in prvotnih bralcev. Identiteta smisla s tem ni prizadeta. To, kar razumejo, je še vedno isti smisel, ki je zajet v tekstu, toda njegovo črpanje in dopolnjevanje je neskončen proces. Zato je razumevanje vedno produktivno.« (Dolinar, 1989: 3.) Vsaka interpretacija dela iz preteklosti je dialog med preteklostjo in sedanostjo, saj se smisla umetnine ne da omejiti z zgodovinskim horizontom njenega nastanka. Kaj nam bo delo povedalo, pa je odvisno tudi od tega, s kakšnimi vprašanji se bomo nanj obrnili. Ker je delo dialog tudi z lastno zgodovino, mora biti interpret sposoben rekonstruirati vprašanja, na katera delo odgovarja. Do razumevanja pride, ko se zgodovinski horizont besedila zlije s horizontom mnenj in

⁴ Natančneje o tem v poglavjih Formalizem, Strukturalizem.

⁵ O vplivih Gadamerja na Jaussa pri nas podrobno piše Darko Dolinar v članku *Recepcijske teorije in hermenevtika* (1989) ter v literarnem leksikonu *Hermenevtika in literarna veda* (1991).

predpostavk bralca, zato je po Gadamerju naloga hermenevtike v premoščanju razdalje med deli in njihovimi sprejemniki.

Ingarden v knjigi *Literarna umetnina* (1931) razločuje med literarnim delom in estetskim predmetom. Literarno delo je po njegovem prepričanju sestavljeno iz različnih plasti, to so zvočno-jezikovna plast, pomenska plast, plast prikazane predmetnosti in plast shematiziranih aspektov. V literarnem delu prikazana predmetnost ni nikoli popolna, tudi če je opis še tako natančen, bo vedno zajel samo nekaj vidikov dejanskega predmeta, ostalo pa so praznine. Te praznine ali mesta nedoločenosti bralec zapolni in s tem shematično grajeno literarno delo, ki je neizčrpen pomenski potencial, konkretizira v estetski predmet. Konkretizacija dela nastaja iz bralčevih subjektivnih doživljavaev pri branju, zato tudi dve konkretizaciji nista enaki, so pa vse omejene z notranjo strukturo dela in niso poljubne.

Jauss je od Gadamerja prevzel načelo zgodovinskega razumevanja, dialektično metodo vprašanja in odgovora ter horizont pričakovanja, ki je njegov temeljni pojem, na Iserja pa je vplivala Ingardnova razlaga literarnega dela kot shematizirane tvorbe, ki jo bralec konkretizira.

7.2 Hans Robert Jauss

V Nemčiji že dolgo ni bilo nobeno delo tako odmevno kot prav Jaussovo nastopno predavanje *Literarna zgodovina kot izziv literarne vede*,⁶ v katerem je izpostavil problem povezovanja estetike in zgodovinske dimenzije književnosti. Če življenje književnega dela poteka v trikotniku avtor — delo — bralec, potem je nujno, da se tudi tretji, doslej zanemarjeni člen vključi v zgodovino književnosti. »Zgodovina sprejemanja dela se kaže s prvo recepcijo dela in z vsemi kasnejšimi aktualizacijami, omogoča pa današnjemu bralcu, ki se tako zave svojega položaja v zgodovinskem nizu recipientov, da s stališča svoje epohe vzpostavi kontakt z izkustvom epohe, v kateri je delo nastalo. Takšna zgodovina književnosti se kaže kot proces estetike recepcije in razumevanja, ki se odvija skozi aktualizacijo književnih besedil s strani bralca, ki jih sprejema, kritika, ki o njih sodi, in avtorjev, ki na podlagi prebranega ustvarijo nova dela.« (Maricki, 1978: 8.) Jauss poudarja, da so tako kritiki, literarni zgodovinarji kot tudi avtorji najprej in predvsem bralci, zato je interakcija med produkcijo — recepcijo — novo produkcijo osnovni koncept njegove zgodovine književnosti. Njene naloge predstavi v sedmih tezah.

1. Zgodovina književnosti izhaja iz bralčevih doživetij literarnega dela in ne iz znanstvenih dejstev interpretata. Književno delo ni predmet, ki obstaja sam zase in vsem raziskovalcem nudi enako podobo, ni monološki spomenik, ampak je prej podoben partituri, ki se realizira v dialoškem odnosu med bralcem in delom.

2. Analiza bralčevega izkustva se mora izogibati psihologizmu ter sprejem in učinkovanje nekega dela opisovati v okviru preverljivega horizonta pričakovanja (Erwartungshorizont), ki se za vsako delo oblikuje glede na predhodno razumevanje književnih zvrsti, oblik in tematike že poznanih del ter nasprotja med praktičnim, vsakdanjim jezikom in poetičnim jezikom dela. Novo besedilo v bralcih evocira horizont pričakovanja, ki je nastal na podlagi prejšnjih del, in tako določa estetsko izkustvo in sprejem novega besedila.

3. Rekonstrukcija horizonta pričakovanja omogoča določitev razlike med predhodnim horizontom in delom (estetska distanca), ki lahko s svojimi kreativnimi postopki zahteva spremembo prvotnega horizonta pričakovanja. Način, kako književno delo v trenutku svoje zgodovinske pojavitve uresničuje pričakovanja sočasne publike, je merilo za določanje njegovega umetniškega značaja in vrednosti. Tisto delo, ki zahteva korigiranje, variiranje in s tem spremembo

⁶ Prvotni naslov Jaussovega predavanja je bil Kaj pomeni literarna zgodovina in s kakšnim namenom jo preučujemo, ki je, kot piše Tomo Virk v spremni besedi k Jaussovi knjigi *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*, aludiralo na nastopno predavanje F. Schillerja. Obe predavanji sta nastali v podobnih okoliščinah, spodbodla pa ju je kriza zgodovinske zavesti. Predavanje je v poznejši objavi dobilo naslov *Literarna zgodovina kot izziv literarne vede*, pod katerim se tudi največkrat navaja. Naše pisanje se naslanja na hrvaški prevod, objavljen v Bekerjevem zborniku *Suvremene književne teorije* (1986).

prvotnega horizonta, ima značaj umetniškega dela, tisto delo pa, ki od sprejemnikove zavesti ne zahteva spremembe proti horizontu še neznanega izkustva in zgolj izpolnjuje njegova pričakovanje, se približuje trivialni literaturi. Kot primer navede Flaubertov roman *Gospa Bovary* in Feydeaujevo *Fanny*. Obe deli sta nastali leta 1857, imata podobno vsebino in pripadata novi šoli realizma, vendar pa je v tistem času *Fanny*, ki je danes skoraj nepoznana, doživela svetovno slavo in 30 ponatisov v enem letu ter popolnoma zasenčila *Gospo Bovary*. Jauss meni, da je bila za publiko tistega časa nesprejemljiva Flaubertova tehnika impersonalnega pisanja, ki je do takšne mere presejala horizont pričakovanja, da knjiga ni mogla vzpostaviti vezi z bralci. V takšnih primerih je potrebno počakati na novo publiko z drugačnim horizontom, ki je — v našem primeru — kmalu opazila slabosti Feydeaujevega pisanja in *Gospo Bovary* povzdignila kot mojstrovino.

4. S pomočjo rekonstrukcije primarnega horizonta pričakovanja odkrijemo tista vprašanja, na katera je delo takrat odgovarjalo, in tako spoznamo, kako je prvotni bralec videl in razumel delo. Hermenevtična razlika med nekdanjim in današnjim razumevanjem dela ukinja privid, da je smisel dela objektivni, večno enak in neposredno dostopen interpretu.

5. Teorija recepcije omogoča, da se določi pomen in oblika nekega književnega dela v zgodovinskem razvoju njegovega razumevanja. Novo delo lahko reši formalne in moralne probleme, ki jih je pustilo prejšnje delo, in ponovno zada nove. Vendar pa umetniški značaj dela ni vedno opazen že v času nastanka, marsikateri pomenski potenciali ostanejo neodkriti, dokler književna evolucija z aktualizacijo kakšne nove oblike ne doseže obzorja, ki omogoča, da se najde pot k razumevanju narobe razumljenega starega dela. Za primer, kako lahko nova književna oblika pripomore k ponovnemu odkritju pozabljenega avtorja, Jauss navaja baročnega pesnika Gongoro, ki je doživel svoj preporod s pojavitvijo Mallarméjeve lirike.

6. Literarna zgodovina mora temeljiti na sinhronem in diahronem proučevanju. Sinhroni presek skozi književno produkcijo nekega zgodovinskega trenutka nujno implicira nadaljnje preseke v diahroniji.

7. Naloga književne zgodovine je zaključena, ko ta poleg sinhrono-diahronega proučevanja lastnih sistemov najde tudi mesto v obči zgodovini. Družbena funkcija književnosti se kaže v tem, da bralevo književno izkustvo vstopi v horizont pričakovanja njegove življenjske prakse, preoblikuje njegovo razumevanje sveta in s tem deluje povratno na njegovo družbeno obnašanje.

Literarna zgodovina kot izziv literarne vede je postala programsko besedilo recepcijske estetike, Jauss pa je svoje teoretične predpostavke v nadaljnjih študijah prenesel na konkretna literarna besedila. Med znanimi je študija o Racinovi in Goethejevi Ifigeniji (Jauss, 1998: 423–422), kjer skuša z novo interpretacijo preveriti, ali lahko izvirni smisel Ifigenije tudi našemu času kaj pomeni. Tako prikazuje modifikacijo Evripidove tragedije kot rezultat spremembe horizonta pričakovanja v Racinovem in Goethejevem času. Pri Racinu se npr. politeizem grškega mita pretvori v monoteizem, mitski dogovor med ljudmi in bogovi nadomesti božja samovolja in človeška nemoč, v Goethejevem delu, katerega cilj ni več prikaz herojske dobe starih Grkov, temveč lepše humanosti, pa se ustvari nov mit čiste, osvobajajoče ženstvenosti, ki ga pooseblja Ifigenija. Jauss zaključi, da ima mit presenetljivo moč, saj pradavna rešitev vsakemu obdobju človeštva zastavlja nova vprašanja. V nadaljnjem delu je Jauss močno modificiral svoje zgodnje teze in že leta 1972 odstrani horizont pričakovanja iz središča svoje estetike. Za literarno vedo je pomemben *Dodatek k teoretski razpravi* (1973) o Ifigeniji, v katerem sam prizna parcialnost recepcijske metode. Če je Jauss ob nastopnem predavanju menil, da bo recepcijska estetika zamenjala celotno paradigmo literarne vede, na tem mestu priznava: »Recepcijska estetika ni avtonomna disciplina, ki bi edina zadoščala za rešitev svojih problemov, temveč parcialna, v svoje lastno delovanje usmerjena in zato metodična refleksija, ki jo je moč dograjevati in je naravnana na sodelovanje.« (Jauss, 1998: 442.) S tem prvi jasno zapiše, da je za raziskovanje književnega dela potreben pluralizem metod. V delu *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika* (1982), ki je njegovo temeljno delo in vključuje tudi zgodnejše študije, premakne svoje zanimanje v smer obče estetike. Središčni pojem mu zdaj predstavlja estetsko izkustvo, ki je sestavljeno iz treh kategorij: poiesis — produktivna plat

estetskega izkustva, aisthesis — receptivna plat, katharsis — komunikativna zmožnost estetskega izkustva, na podlagi katerih želi prikazati njegovo zgodovino. Prav tako se ukvarja s hermenevτικο vprašanja in odgovora, kjer izhaja iz Gadamerja, a se v nekaterih pogledih z njim ne strinja več. Njegova misel pa v tem času ni več tako prodorna in odmevna in ne more doseči moči konstanškega nastopnega predavanja.

(Nadaljevanje v prihodnji številki.)

Literatura

- Beker, Miroslav (1986). *Suvremene književne teorije*. Zagreb: SLN.
- Barthes, Roland (1972). *Od umetniškega dela do teksta*. Problemi št. 110, str. 75–79.
- Barthes, Roland (1975). *Zadovoljstvo u tekstu*. Niš: Gradina.
- Barthes, Roland (1995). *Smrt avtorja*. V: Pogačnik, str. 19–24.
- Dolar, Darko (1989). *Recepcijske teorije in hermenevtika*. PK št. 2, str. 1–18.
- Dolar, Darko (1991). *Hermenevtika in literarna veda*. Literarni leksikon 37. Ljubljana: DZS.
- Daiches, David (1995). *Nova kritika*. V: Pogačnik, str. 7–18.
- Eagleton, Terry (1987). *Književna teorija*. Zagreb: SNL.
- Fish, Stanley (1986). *Objavljatajuči Variorum*. V: Beker, str. 288–299.
- Freund, Elizabeth (1987). *The Return of the Reader. Reader-response criticism*. New York: Methuen.
- Grosman, Meta (1974). *Odnos med bralcem in besedno umetnino v luči angleške literarne kritike (1921–1961)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Grosman, Meta (1996). *Reader-response criticism: interdisciplinary perspectives*. Universidade de Brasilia.
- Holub, Robert C. (1984). *Reception Theory. A critical introduction*. New York: Methuen.
- Iser, Wolfgang (1978). *Apelativna struktura tekstova*. V: Maricki, str. 94–115.
- Iser, Wolfgang (1978). *The Implied Reader*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Jauss, Hans Robert (1986). *Povijest književnosti kao izazov znanosti o književnosti*. V: Beker, str. 253–272.
- Jauss, Hans Robert (1995). *Recepcijska teorija — retrospektiva njene ne(pre)poznavne predzgodovine*. V: Pogačnik, str. 157–176.
- Jauss, Hans Robert (1998). *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo »Literatura«.
- Kante, Božidar (1999). *Sodobna literarna veda in filozofija na Slovenskem: primer poststrukturalizma*. SSJLK, št. 35, str. 137–145.
- Kos, Janko (1983). *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko (1988). *Uvod v metodologijo literarne vede*. PK, št. 1, str. 1–18.

- Kos, Janko (1993). Dekonstrukcija in literarne vede. PK, št.1, str. 1-8.
- Makaryk, Irena R. (ur.) (1993). Encyclopedia of contemporary literary theory. University of Toronto Press.
- Nordocchio Elaine F. (ur.) (1992). Reader Response to Literature. The Empirical Dimension. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Maricki, Dušanka (ur.) (1978). Teorija recepcije u nauci o književnosti. Beograd: Nolit.
- Pogačnik, Aleš (ur.) (1995). Sodobna literarna teorija. Zbornik. Ljubljana: Krtina.
- Suleiman, R. Susan, Crosman, Inge (ur.) (1980). The Reader in the Text. Essays on Audience and Interpretation. Princeton University Press.
- Tompkins, Jane P. (ur.) (1980). Reader-response Criticism. From formalism to post-structuralism. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Tötösy de Zepetnek, Steven, Sywenky, Irene (ur.) (1997). The systematic and empirical approach to literature and culture as theory and application.

Dve sestri in sestrična

Današnja Slovenska slavistična periodika

Med pripravljanjem tega prispevka, ki želi podati kratek prerez treh osrednjih slovenističnih strokovno znanstvenih revij, sem se pogovarjal s kolegi, s katerimi sem se tedaj srečeval. Čeprav to ni nikakršna anketa na reprezentativnem vzorcu, sem ugotovil, da ima marsikdo težave že pri naštevanju naslovov najpomembnejših periodičnih publikacij (torej tistega, kar danes izhaja v rednih časovnih presledkih), ki so povsem ali v glavnem namenjene slovenističnim in sorodnim slavističnim strokam. Največkrat so navajali eno ali dve od treh najpomembnejših revij (različice so nastajale med *Jezikom in slovstvom*, *Slovenščino v šoli* ter *Slavistično revijo*). Malokdo je dodal še *Jezikoslovne zapiske*, ki jih zadnja leta izdaja Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, nekoliko več se jih je spomnilo na *Primerjalno književnost*, revije Slovenskega društva za primerjalno književnost. Nihče ni upošteval, da je Narodna in študijska knjižnica v Trstu v začetku devetdesetih let izdajala *Jezik in književnost*. Med zborniki, ki dokaj redno izhajajo več kot pol desetletja, so le nekateri navedli *Zbornike Slavističnega društva Slovenije* (čeprav jih malokdo naroči), še manj znani so zborniki *Zora*, ki jih izdaja Slavistično društvo Maribor, domala pozabljeni so zborniki *Obdobja*, ki so nastajali ob istoimenskem mednarodnem simpoziju na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani (letos ga ponovno oživljajo). Nekoliko bolje je bilo pri zbornikih predavanj, ki 35 let izhajajo ob vsakoletnem *Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture* in jih sedaj pripravlja Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Žalosten je bil vtis, ki je nastal med pogovori o poznavanju, spremljanju in dostopnosti teh publikacij. Mislim, da bi težko našli šolsko knjižnico, ki bi imela naročeno vso slovensko slavistično periodiko, čeprav se na policah košatijo vsemogoče knjige, ki tja nikakor ne sodijo. Še zgovornejše je dogajanje ob uveljavljanju revije *Slovenščina v šoli*, ki je povzročilo, da je na ducate šol odpovedalo *Jezik in slovstvo*, ker se učitelji slovenščine niso uprli in dopovedali vodstvu šol, da potrebujejo obe reviji in da obojna celoletna naročnina (6.000 SIT) ne bo povzročila najmanjšega pretresa v finančnem poslovanju šole, saj ta izdatek ne dosega cene vode, ki v nekaj dneh izteče iz ene same pokvarjene pipe. Tako se vse naše strokovno-znanstvene periodične publikacije borijo z različnimi težavami, ki jih povzroča nizka naklada, čeprav je v slovenskih osnovnih in srednjih šolah skorajda 4000 slavistov, šol pa okrog 600. To pa je tolikšno potencialno število naslovnikov, da bi lahko te izdaje postale v Sloveniji prave uspešnice.

In tako se postavlja vprašanje, ali nam zadostujejo le seminarji in predavanja v okvirih stalnega strokovnega izpolnjevanja, ki prinašajo točke za napredovanje. Sprašujemo se, ali ni potrebno vsaj nekaterih stvari tudi natančneje preštudirati doma, ali razen učbenikov pa morda še kakšne metodično-didaktične knjige ne potrebujemo ničesar. Ali naše znanje ne zastari in ga ni treba dopolnjevati z novimi spoznanji? Ali se ne zavedamo pomena spoznanj, objavljenih v periodičnih publikacijah, ki imajo vrsto prednosti: razmeroma hitro objavljajo nova dognanja, so razmeroma poceni, prinašajo dela, ki mnogokrat ne dočakajo knjižne objave ... Poleg tega pa je pomembno tudi vprašanje, ali se bodo ob takšnem odnosu sploh ohranile najpomembnejše revije, ki smo jih prejeli od naših učiteljev, da bi jih ohranili za naše učence. Zato morda ne bo odveč kratek sprehod po poteh nastajanja in dozorevanja treh najpomembnejših revij do današnje podobe.

*

Od svoje ustanovitve 1935. leta si je Slavistično društvo Slovenije prizadevalo, da bi uresničilo eno svojih temeljnih nalog, izdajanje znanstvenih in praktičnih publikacij, kajti razvoj stroke je prerasel dotedanje možnosti za objavljanje. Vseeno je pri ustanavljanju revije prihajalo do velikih težav, med katerimi finančne niso bile najmanj pomembne, saj osebni prostovoljni prispevki članov niso zadostovali. Na razplet je posredno vplivala usoda Ivana Prijatelja oziroma odbor za proslavo njegove 60-letnice, ki je Slavističnemu društvu Slovenije poklonil izkupiček od prodaje njegovega dela *Duševni profili naših preroditeljev*.¹ Tako je 1938. leta na prvo obletnico profesorjeve smrti izšla prva številka prve specializirane in zgolj slavistiki namenjene slovenske slavistične revije *Slovenski jezik*, ki je nato izhajala štiri leta, do začetka vojne in kulturnega molka.² Kljub zanosnemu uvodniku Antona Slodnjaka, ki je revijo predstavil kot »dar ljubezni, ljubezni do naroda in jezika«, s katerim »mlajši rod slavistov« nadaljuje »delo očetov«, je revijo spremljala vrsta težav, saj je Jakob Šolar na občem zboru 1938. leta poročal, da je zanimanje zanjo majhno in da se gradivo le počasi zbira.³ Neprodane zaloge *Slovenskega jezika* je Slavistično društvo po vojni prodalo Državni založbi.⁴ Pojavile so se torej stalnice, ki so in na neki način še vedno ves čas spremljajo življenje naših revij: pomanjkanje sredstev, težave s prispevki, razmeroma majhno zanimanje naslovnikov, organizacijske težave. Med slednjimi velja še posebej poudariti, da nobena naših revij nikoli ni premogla lastnih prostorov, enega samega stalno zaposlenega človeka, ki bi opravljal organizacijska dela, lastnega pisalnega stroja itn., čeprav ocenjujemo, da so slavistične revije objavile okrog trideset tisoč strani gradiva, ki ga je ustvarilo kakih štiristo avtorjev in prejemale okrog 4000 naročnikov v domovini in po svetu.

*

Kaže, da sta se prva povojna leta v obnovljenem Slavističnem društvu razvila dva pogleda na slavistične revije. Po enem naj bi služile kot posredovanje informacij o strokovnem, znanstvenem in tudi organizacijskem dogajanju v širše kroge, predvsem med učitelje slovenskega jezika in književnosti. Po tem mnenju naj bi imeli »poljuden literarno-zgodovinski, sodobno literarno informativen, jezikovno posvetovalen in pedagoško-didaktičen mesečnik.«⁵ Drugi koncept, ki je po svojem značaju prav tako vezan na koncept delovanja samega Slavističnega društva, je hotel ustvariti revijo kot prostor za objavljanje vrhunskih znanstvenih del in izključeval strokovne in sorodne sprotne informacije. Slednjega je zagovarjal tedanji predsednik Slavističnega društva Slovenije Anton Ocvirk, ki je dve leti kasneje tudi oblikoval četrletnik *Slavistično revijo*, pri tem pa se je zgledoval po francoski reviji *Revue des Études Slaves*.⁶ Programski uvodnik *Slavistična revija in literarna zgodovina*, ki je že kar vizija razvoja literarnih ved na Slovenskem, poudarja, da je namen revije uspešno uravnnavati slavistična prizadevanja.⁷ V novi reviji skorajda ni bilo prostora za prispevke o organizacijskih vprašanjih naše stroke, saj v njej najdemo le tri »letopise« Slavističnega društva, nekaj obvestil o reviji sami in kakšno čestitko jubilentom. Sem bi bilo morda mogoče

¹ F. Jakopin (1997). Skrb za znanstvena in strokovna glasila. V: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 6. Ljubljana, str. 22.

² Starejše slovenske strokovne in znanstvene revije (Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 1918–1931, Časopis za zgodovino in narodopisje 1904–1940, 1965–, Letopis Matice slovenske 1866–1898, Vestnik, Znanstvena priloga Zori 1871–1875, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1891–1909, Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede 1923–1930, Kritika 1925–1927 itn.) niso bile namenjene le slavistiki, pač pa tudi drugim vedam.

³ Franc Jakopin, n. d., str. 23.

⁴ Pridobljena sredstva, 26.900 din, so porabili za kritje računov Slavistične revije, nove društvene revije. Prim. Letopis Slavističnega društva od 5. do 11. poslovne dobe (1948). V: SR, str. 290.

⁵ V. Smolej (1974/75). Priečevanje iz 1949. V: JiS, str. 15.

⁶ F. Jakopin, n. d., str. 23.

⁷ A. Ocvirk (1948). Slavistična revija in literarna zgodovina. V: SR, str. 1.

prštetni še nekaj zanimivih preglednih člankov o razvoju slavistike v drugih državah in tehtne recenzije novih strokovnih del.

Skladno s takšno zasnovo znanstvenega časopisa, pa tudi zaradi finančnih težav, sta kmalu prevzela soizdajateljstvo revije Inštitut za slovenski jezik in Inštitut za literature pri SAZU (1950–1963), kar je v veliki meri prispevalo k uveljavitvi Slavistične revije v mednarodnih krogih, saj so preko akademijskih vezi pričele revijo naročati številne tuje znanstvene ustanove, tako da se je nabralo skorajda več naročnikov v tujini kot v Sloveniji. Slavistika na Slovenskem je tako pridobila pomembno sredstvo za širjenje svojih spoznanj v mednarodnem prostoru, kar je imelo daljnosežne posledice za razvoj stroke in revije. Te možnosti so uredništva spretno uporabljala tudi s tematskimi številkami, v katerih so (mnogokrat že vnaprej) objavljali slovenske referate z mednarodnih slavističnih kongresov, ali pa so pripravljali posebne zbornike, posvečene najpomembnejšim jubilejom, zaslužnim za razvoj slovenističnih in sorodnih slavističnih strok.

Žal je revijo že od samega začetka oviralo neredno izhajanje, prevladovale so dvojne in celo četverne številke, vrsta letnikov je izšla z velikimi zakasnitvami, v letih 1952, 1953 in od 1964 do 1966 pa tudi leta 1997 revija sploh ni izšla.⁸ Ob prvi prekinitvi je pri razpletu krize, imela je predvsem finančni značaj, pomagal tedanji predsednik SAZU, Josip Vidmar, ki je bil kot predstavnik te ustanove istočasno tudi član uredništva, čeprav v reviji ni nikoli ničesar objavil. Druga kriza je bila najresnejša, saj je ogrozila sam obstoj revije. Njen že kar dramatičen razplet opisuje Franc Jakopin:

Do globlje, ne gmotne (in težje rešljive), krize v izhajanju SR je prišlo sredi šestdesetih let, ko revija že tri leta ni več izšla in so od vsepovsod prihajala vprašanja, ali je uradno prenehala izhajati. Ta položaj je treba v glavnem pripisati težki Ocvirkovi bolezni, na drugi strani pa tudi dejstvu, da se je Slavistično društvo kot prvi izdajatelj znašlo brez svojega zastopnika v uredniškem odboru, saj so bili zdaj vsi (razen Dušana Pirjevca) akademiki (Bezljaj, Ocvirk, Vidmar). Ker vsa posredovanja odbora Slavističnega društva pri predsedniku SD Bratku Kreftu [tudi on je bil akademik in celo podpredsednik SAZU, op. Z. J.] stvari niso mogla spremeniti, je na pobudo Borisa Paternuja štiričlanska delegacija (Tine Logar, Joža Mahnič, Boris Paternu, Franc Jakopin) obiskala predsednika SAZU Josipa Vidmarja z namenom, da bi skupno našli rešitev za redno izhajanje revije. Ker do soglasja ni prišlo, je moralo Slavistično društvo tvegati in ponovno samo prevzeti izdajanje SR. Akademijski kanali so se zaprli, Državna založba se je reviji odpovedala, a po čudežu ni bila ukinjena subvencija, predvsem pa se je izkazala založba Obzorja v Mariboru (z urednikom Jožetom Košarjem), ki je prevzela izdajanje.⁹

Novi uredniški odbor je zagotovil redno izhajanje, posodobil njeno zunanjo podobo, jo prilagodil mednarodnim standardom znanstvenega tiska in uvedel tudi interne recenzije prispevkov, predlaganih za objavo. Vestno je uredil formalna razmerja, saj je takoj objavil vsebinsko zasnovo revije, statut in formaliziral ustanoviteljska razmerja, kot je zahteval takratni zakon o javnem obveščanju.¹⁰ Predvsem po zaslugi urednika Jožeta Toporišiča so temeljito poenotili objave, tako da so standardizirali citiranje, navajanje literature in virov, transkripcijo, uvedli so klasifikacijo člankov, povzetkom so dodali izvlečke itn.

Kasneje se je pričelo zapletati pri naročnikih in financah, saj je založba zahtevala, da se poveča število naročnikov, kar pa je bilo težko doseči.¹¹ Nastajal je tudi občutek, da postajajo finance

⁸ Sporočilo uredništva (1954). V: SR, str. 624; F. Bernik (1967). Stanje Slavistične revije. V: JiS, št. 8, ovitek.

⁹ F. Jakopin, n. d., str. 24.

¹⁰ Predlog statuta Slavistične revije (1969). V: JiS, št. 2, str. 64 + ovitek; Vsebinska zasnova Slavistične revije (1973/74). V: JiS št. 1/2, str. 72; Sklep o ureditvi ustanoviteljskega razmerja med Slavistično revijo in Slavističnim društvom Slovenije (1973/74). V: JiS, št. 1/2, str. 72.

¹¹ Sporočilo uredništva Slavistične revije (1969/70). V: JiS, št. 6, ovitek. Tudi na občnih zborih Slavističnega društva (npr. v Novi Gorici in Portorožu) so skušali pridobiti nove naročnike, vendar je bil uspeh zelo skromen.

nepregledne, da si založba za svoje storitve jemlje preveč itn. Ko je bil tehnični urednik Miran Hladnik in je revija izhajala samostojno, brez založbe, se je finančna stran bistveno izboljšala. Polet je pričel slabeti ob generacijski menjavi ljubljanskih univerzitetnih profesorjev, ko je ponovno prišlo do zastoja pri izhajanju, vendar je bil po sitnarjenju Slavističnega društva imenovan današnji uredniški odbor, ki je z zavzetostjo poprijel za delo, tako da je revija nadoknabila zamudo in sedaj ponovno dokaj redno izhajajo štiri številke letno, vendar s starimi težavami glede naročnikov (že leta se ni pojavil domala noben nov naročnik, pač pa se osipajo stari), finančnimi zadregami (izplačevanje avtorskih honorarjev), deloma pa tudi organizacijskimi nerodnostmi (nekaj let ni nihče niti poskusil, da bi se pobrala naročnina).

Vsebinska podoba Slavistične revije kaže na razmere v slovenističnih in sorodnih slavističnih vedah v Sloveniji. Ves čas revijo spremlja razdvojenost med literarnimi in jezikoslovnimi vedami ter njihovo tiho medsebojno rivalstvo. V začetku so daleč prevladovali prispevki s področja literarnih ved (čeprav je bil prvi letnik posvečen 70-letnici Rajka Nahtigala) in tudi prvotni podnaslov revije »časopis za literarno zgodovino in jezik« opozarja na razmerje ustvarjalnih in organizacijskih sil na našem strokovnem področju. Podoba se še bolj izostri, če upoštevamo že omenjeni uvodnik k prvi številki revije, v katerem je podana ne le vizija razvoja literarnih ved, pač pa tudi tiha polemika s prvo generacijo ljubljanskih univerzitetnih profesorjev in njihovimi metodami dela. Ob teh aktualnih vprašanjih pa je jezikoslovju komajda namenjena beseda ali dve.¹²

Linguistica, ki se je pojavila 1955. leta, je najverjetneje odraz teh razmer in zapostavljenosti jezikoslovja. Najprej, tri leta, je izhajala kot posebna priloga *Slavistične revije* s samostojnim uredništvom in posebnim štetjem strani, nato pa se je osamosvojila, pluje po svoje in občasno tudi izide, čeprav tudi zanjo velja dokajšnje zanimanje v svetu, od koder še vedno prihajajo poizvedbe, ali še obstaja.

V desetletjih, ko je bil osrednji urednik Slavistične revije Jože Toporišič, se je razmerje med prispevki postopoma spremenilo v korist jezikoslovja, kot je razvidno iz obeh kumulativnih bibliografij, ki sta izšli v petindvajsetem in enainštiridesetem letniku (1977 in 1993), kjer so tudi objavljeni natančni podatki o urednikih, članih uredništva in sveta revije. Ta trend se nadaljuje tudi v prvih dveh letnikih novega uredništva in seveda odraža razmere na obeh polih našega strokovnega področja.

Beseda revija izhaja iz francoskega izraza *revue*, kar (poleg drugih semantičnih polj) izvorno pomeni pregled časa, dogajanja v času. Če ocenjujemo Slavistično revijo z vidika njene uspešnosti pri spremljanju razvoja strok, ki jim je namenjena, ni mogoče spregledati, da se na njenih straneh odražajo domala vsi najpomembnejši dosežki. Tu so izšle številne razprave, ki so kasneje privedle do temeljnih monografskih del, na teh straneh so pričeli svojo strokovno kariero številni mladi slavisti, tu najdemo objave o najdbah novega ali malo znanega gradiva, temeljite specialne bibliografije in biografije, recenzije, obdelane korespondence, obravnave teoretičnih vprašanj, dokaj pogoste so kritike itn. Najpomembnejšim slovenskim slavistom so v celoti ali delno posvečeni posebni zvezki oziroma letniki (Ramovšu 1950 in 1994, Nahtigalu 1957, Riglerju 1989, Toporišiču 1996, Zadravcu 1997), drugim se je Slavistična revija oddolžila z jubilejnimi članki ali čestitkami, najpogosteje pa so izšli vsebinski prikazi njihovega dela in osebne bibliografije. Kar devet zvezkov prinaša referate slovenskih udeležencev na mednarodnih slavističnih kongresih v Moskvi (1958), Sofiji (1963 in 1988), Pragi (1968), Varšavi (1973), Zagrebu in Ljubljani (1978), Kijevu (1983), Bratislavi (1993) in Krakovu (1998).

¹² Anton Ocvirk očita tedanji literarni vedi, da se prerada ukvarja z mikroskopiranjem, da bolj ljubi posameznosti kot širše razglede, vprašanja sodobnejše literature zanemara, ne pozna sintetične razlage. A. Ocvirk (1948). Slavistična revija in literarna zgodovina. V: SR, str. 1.

Tisto, kar bi skorajda zaman iskali, so polemike, saj bi jih lahko prešteli na prste.¹³ To pa še ne pomeni, da 1269 prispevkov, kolikor jih je izšlo v prvih štiridesetih letnikih *Slavistične revije*, niso bili odmevni in da niso zbudili različnih kritičnih odzivov. Spomnimo se samo na *Načrt pravil slovenskega pravopisa* pa tudi na vrsto razprav, ki so temeljito spremenile naše poglede na ključne pojave v slovenski literarni vedi in jezikoslovju. Takšnim objavam je treba dodati tudi tiste, ki so zbudile ostra nasprotovanja, vendar to v objavah ni vidno, saj se je marsikaj umirilo v na pol zasebnih pogovorih in prepričevanjih, kakšna stvar pa tudi ni bila objavljena in je povzročila večno zameru.¹⁴

*

Jezik in slovstvo je revija, za katero bi lahko rekli, da ima najdaljšo tradicijo. Prizadevanja za obnovitev revije, ki bi nadaljevala tradicijo oziroma izhodiščni koncept *Slovenskega jezika*, so stekla neposredno po drugi svetovni vojni, ko je tudi njen izdajatelj, Slavistično društvo Slovenije, ponovno zastavilo svoje delo.¹⁵ Toda do uresničitve je prišlo šele v akademskem letu 1955/56, skoraj desetletje po ustanovitvi Slavistične revije, ki ni mogla ali ni hotela služiti vsakdanji povezavi stroke/znanosti s širšim kulturnim prostorom in položajem učnega predmeta slovenski jezik s književnostjo v šoli. Zato so v programskem uvodniku novega »poljudnega mesečnika za jezik in slovstvo« prvi uredniki (Anton Bajec, Marja Boršnik in Joža Mahnič) zapisali, da »slovstvena, zlasti pa jezikoslovna vprašanja dandanes ne zaposlujejo več samo ožjega kroga strokovnjakov, ampak se zanje zanima vsa kulturna javnost«. ¹⁶ Prav največje odmevnosti v najširši javnosti revija sicer nikoli ni imela, pridobila pa si je razmeroma širok krog bralcev in naročnikov, med katerimi so bili tudi nekateri politiki (npr. dr. Joža Vilfan) in politične ustanove, vestno se je pridobivalo naročnike med študenti doma in po svetu (lektorat v Trstu ima npr. vsa leta več kot deset naročnikov med študenti slovenščine). Po zgledu *Preseka*, revije matematikov, so bili na *Jezik in slovstvo* naročeni tudi dijaki (gimnazija v Novem mestu je npr. imela 66 naročnikov, v Murski Soboti 46, v Celju 39, na verski šoli v Vipavi 13 itn.).¹⁷ Z vestnim in vztrajnim prizadevanjem uredništva je revija sredi sedemdesetih let dosegla zavidljivo naklado 2500 izvodov, ki je v slovenskem znanstvenem tisku ena najvišjih. Največje število naročnikov je bilo med učitelji slovenščine, 172 naročnikov je bilo v tujini, 869 naročnikov med dijaki in študenti, tako da je z razmeroma nizko naročnino krila nekako polovico stroškov (druge revije le 10 do 15 odstotkov).¹⁸ Postopoma se je revija uveljavila tudi v mednarodnem prostoru, kjer je pridobila dokajšnje število naročnikov.¹⁹ Na tem mestu je potrebno z vso hvaležnostjo še enkrat poudariti, da je za gospodarsko stran revije od leta 1960 do svoje prezgodnje smrti (1988) zgledno skrbel njen tehnični urednik, Ivo Graul, po poklicu prof. slovenščine.²⁰

Prvotni koncept revije je v pomembni razsežnosti vseboval povezovanje med stroko in vsakdanjo jezikovno prakso, zato so prve številke v znatni meri zapolnjene tudi z odgovori na povsem konkretna vprašanja o jezikovni praksi, vendar je bilo takšnih prispevkov kmalu premalo. Uredniki so vestno in z veseljem odgovarjali na vsakršno pismo, ki je načelo konkretna strokovna vprašanja

¹³ V edinem statutu revije, ki ga danes malokdo pozna, je natančno opisan postopek, kako se ob polemiki ravna (in se jo eventualno zavre). Prim. Predlog statuta Slavistične revije (1969). V: JiS, št. 2, str. 64 + ovitek. Eno, dokaj ponesrečeno polemiko, je po naključju sprožil avtor tega prispevka.

¹⁴ Zadnja neizpeta polemika bi morala potekati med Jožetom Toporišičem in Igorjem Grdino, kar pojasnjuje marsikateri pojav v javnosti.

¹⁵ V. Smolej (1974/75). Pričevanje iz 1949. V: JiS, str. 15–16.

¹⁶ Na pot (1955/56). V: JiS, št. 1, str. 1–2.

¹⁷ M. Kmecl (1975/76). Poročilo o triletnem uredniškem delu pri JiS. V: JiS, str. 270–271.

¹⁸ Ob dvajsetletnici (1974/75). V: JiS, str. 1; M. Kmecl, n. d., 270.

¹⁹ Našo revijo prejemajo tudi v tujini (1971/72). V: JiS, št. 7/8.

²⁰ Ob življenjskem jubileju Ivana Graula (1987/88). V: JiS, str. 97–98;

s področja jezikoslovja ali literarnih ved.²¹ V marsikaterem članku, kot npr. v odgovoru Marje Boršnik na pismo Alojza Rebule, se celo vidi, kako si prizadevajo spodbuditi javno razmišljanje o aktualnih vprašanjih.²² Leta 1967 je Jože Toporišič skušal uveljaviti rubriko »Jezikovni servis«, v letniku 1959/60 pa najdemo celo razpis nagrad za sodelovanje v rubriki »vsakdanja slovenščina«.

Pomemben del prvotnega uredniškega programa je bil namenjen dodatnemu izpopolnjevanju učiteljev slovenščine. Ko so bile konec petdesetih let ukinjene nižje gimnazije in so z osemletkami podaljšali splošno in obvezno šolanje do 15 leta starosti, je nastalo izjemno pomanjkanje učiteljev. Tako kot druge predmete so tudi slovenščino množično učili ljudje s končanim učiteljskim ali pa usposobljeni za druge predmete. Tem sta revija in Slavistično društvo namenjala posebno skrb. Ta razsežnost *Jezika in slovstva* je v različnih oblikah ostala živa vse do zadnjega desetletja.

Domala vsa uredništva so si vztrajno prizadevala, da so širila krog sodelavcev tudi med »praktiki«, in postopoma dosegla, da so se poleg uspešnejših študentov pričeli oglašati številni učitelji na srednjih, pa tudi osnovnih šolah. Vrstile so se objave o metodoidnih izkušnjah pri pouku slovenščine, ki so predstavljale v letih, ko na tem področju nismo imeli skorajda ničesar, pomembno obogatitev. Zelo pomemben tematski sklop predstavljajo številni prispevki o novih učbenikih, o nastajajočih učnih načrtih, vsemogočih šolskih reformah, pa tudi povsem stanovskih vprašanjih in položaju slovenista v šoli in šolstvu, večkrat najdemo tudi tople spominske zapise o pedagoški praksi in osebnih doživetjih naših najboljših učiteljev.²³ Pomembna razsežnost so tudi dokaj redne objave o slavističnih zborovanjih in drugih strokovnih srečanjih, o delu Slavističnega društva in njegovih pobudah v širši javnosti. Revijo so v določenih časovnih obdobjih bogatile številne recenzije (včasih so ocenjevali celo leposlovje, prevodno književnost, gledališko in filmsko dejavnost) in prispevki, ki so predvsem informativni. Med slednjimi velja še posebno opozoriti, da je vrsto let (kljub presledkom) izhajala tudi tekoča bibliografija slavističnih strok (Marko Kranjec, Janez Logar, Jože Munda, Alenka Logar - Pleško, Anka Sollner - Perdih), ki je poleg jubilejnih člankov in drugih bibliografij pomembno vplivala na informativno vrednost *Jezika in slovstva* in kar v zadnjih letnikih še posebno pogrešamo.

Tako je revija postala v svojih najboljših letih odprto polje za prve preizkušnje novih, uveljavljajočih se slavistov in pomemben glasnik vsega pomembnejšega dogajanja v strokah, ki jim je namenjena, tako da je le malo kateri slavist lahko shajal brez nje.

Ne glede na opisane razsežnosti revija največji del svojega prostora namenja znanstvenim objavam. 3000 prispevkov, kolikor jih je izšlo v prvih štiridesetih letih življenja revije, zanimivo odslikava razvoj naših strok. Danes bi težko našli pomembnejši premik v strokovno-znanstvenih pogledih slovenističnih in sorodnih slavističnih strok, ki ne bi našel svojega odziva na straneh te revije, pa naj gre za konceptualna vprašanja slovarja slovenskega knjižnega jezika, pravopisa, nove literarnoteoretične poglede, konkretne literarnozgodovinske raziskave ali snovanje šolskih reform, novih učnih načrtov, učbenikov ...

Kljub temu se je revije postopoma prijel krivičen predznak, da je le nekakšna vadnica začetnikov pred vstopom v veliki svet visoke znanosti. Vrsta mladih znanstvenikov in bodočih univerzitetnih profesorjev je na začetku svoje akademske kariere morala najprej opraviti vajeniško dobo pri *Jeziku in slovstvu* in je bila šele nato pripuščena v *Slavistično revijo*. Veliko znanstvenih veličin se ni nikoli tako nizko ponižalo, da bi objavljale svoja dela v *Jeziku in slovstvu*. Neredko je bila objava v

²¹ Kot naključno izbrane primere naj opozorimo na prispevke J. Toporišiča o različnih vprašanjih praktične rabe jezika Svetnik ali svetovalec (1968). JiS, št. 7; Poimenovanje naših ulic in naselij (1970/71). JiS, št. 6; Privedniki, ki se stopnjujejo z obrazli (1969/70). JiS, št. 1; Kategorija živosti v slovenskem knjižnem jeziku (1970/71). JiS, št. 4; M. Kmecl (1971/72). Torej še enkrat o konstruktivizmu. JiS, št. 4, str. 124–127, in nadaljnje članke o konstruktivizmu in slovenski literarni avantgardi v 20. letih XX. stoletja; F. Jakopina o poimenovanju ulic po tako znanih jezikoslovcih, kot sta Ramovš in Nahtigal (JiS 1970/71, št. 5).

²² M. Boršnik (1955/56). Še o našem programu. V: JiS, št. 3, str. 95–96.

²³ Npr. Lojzka Brus (1963/64). Vloga profesorja — knjižničarja v reformirani gimnaziji. V: JiS, str. 88–89.

Jeziku in slovstvu že vnaprej manj vredna in zavezujoča, tako da so jo nižje vrednotile celo habilitacijske komisije. Tihi antagonizem med obema revijama je živel in se občasno poglobil vsa leta njenega delovanja, tako da je v določenem času sodelovanje pri eni reviji izključevalo objavljanje pri drugi. Konec sedemdesetih let si je tedanji glavni in odgovorni urednik prizadeval, da bi *Jezik in slovstvo* postal »prava« znanstvena revija. Vpeljani so bili standardi znanstvenega tiska, temu je (ob nekako enakem obsegu revije) sledilo objavljanje vse obsežnejših člankov, vse redkejši so postali prispevki s področja metodike, vedno manj je izhajalo informativnih prispevkov, vse manjše je število sodelavcev, pa tudi naročnikov. Konec devetdesetih let se je pridružilo neredno izhajanje in poglobile so se finančne težave, kar kaže, da bo morala revija čim prej najti novo energijo za odločnejše nadaljevanje bogate tradicije, temeljito pa bo morala tudi premisliti svoj uredniški koncept, ki komajda še spominja na tistega, ki je omogočil najhitrejši razvoj in vzpon revije.

*

Kmalu po začetku uvajanja novega koncepta *Jezika in slovstva* so se pričele pojavljati ostre, bolj ali manj glasne in največkrat premalo opažene kritike uredniške politike, ki so dosegle vrh v začetku devetdesetih let. Na zborovanjih Slavističnega društva Slovenije v Bohinjski Bistrici, pa tudi v Ljubljani in Brežicah so se pojavljali očitki, da revija ni več tisto, kar je bila in za kar je bila ustanovljena. Zavračanje kritikov, da uredništvo ni prejelo nobenih prispevkov s področja metodike, ni bilo prepričljivo (pa tudi ne povsem resnično), razgovori kritikov revije in uredništva niso razpletli težav in nezadovoljstva. S tem dogajanjem je sovpadalo prizadevanje Zavoda RS za šolstvo, da za vsako predmetno področje ustanovi posebno revijo, ki bo namenjena praktičnim vprašanjem pouka posameznih šolskih predmetov. Pričele so nastajati revije Šolska knjižnica, Zgodovina v šoli, Kemija v šoli ... in 1996. leta tudi *Slovenščina v šoli*.

Revija *Slovenščina v šoli* je doživela velik odmev v šolah, ki so kmalu, po svoje je to svojevrsten paradoks, pričele odpovedovati *Jezik in slovstvo* in naročati novo revijo, ki pa med naročniki nima večjega števila posameznikov, tako da njena naklada ni posebno visoka (okrog 750 izvodov), čeprav je razmeroma poceni, članom Slavističnega društva pa ponuja znaten popust pri naročnini.

Revija, ki izhaja šestkrat letno, oblikovno spominja na podobne, že omenjene revije Zavoda RS za šolstvo, ki nanjo opozarja na svojih spletnih straneh, na katerih se objavljajo tudi izvlečki pripravljajočih se člankov. Revija ima sodobno oblikovno podobo, pogosto najdemo v njej različne priloge, ne izogiba se slikovnemu in grafičnemu gradivu, ilustrativnemu in didaktičnemu materialu, poenoteni so rokopisi prispevkov.

Jedro uredništva predstavljajo svetovalci za slovenski jezik Zavoda RS za šolstvo, ki se največkrat tudi izmenjujejo pri urejanju posameznih števil. Pomembno je, da ima revija zaledje v trdni poklicni ustanovi, kjer najde oporo za organizacijo naročniške službe, pridobivanje dotacij, iskanje najprimernejše tiskarne, računalniško poenotenje in prelom, razpošiljanje korektur, obračunavanje honorarjev, sestavljanje finančnih poročil in vsega drugega neskončnega banalnega tehničnega dela, ki ga je poleg pridobivanja prispevkov in sodelavcev treba opraviti, da revija izhaja.

Ne glede na širše okoliščine, ki so pospešile nastanek revije, izhaja uredniški koncept iz tistih očitkov, ki so najbolj neposredno vplivali na nastanek revije *Slovenščina v šoli*. Kot je poudaril njen osrednji pobudnik in prvi odgovorni urednik, prof. Silvo Fatur, je namenjena tretjemu pramenu slovenistike — didaktiki slovenskega jezika in književnosti in se pri tem naslanja na uvodnik Joža Mahničiča v prvo številko *Jezika in slovstva*.²⁴ Meni, da kot pred štiridesetimi leti revijo narekujejo

²⁴ S. Fatur (1996). Reviji na pot. V: *Slovenščina v šoli*, št. 1, str. 1.

potrebe vsakdanjega življenja in širokih plasti prosvetnih delavcev ter zanemarjanje didaktike, ki je bila tedaj v veliki meri še vedno pastorka.

Pomenljivo izhodišče iz prvotnega koncepta *Jezika in slovstva* pa je razširjeno z nekaterimi novimi programskimi razsežnostmi, med katerimi izstopa poudarjanje enotnega slovenskega nacionalnega prostora, obveza seznanjanja z zanimivimi tujimi dosežki na področju didaktike materinščine, predvsem pa poudarjanje skrbi za slovenščino ne le kot učnega predmeta, pač pa tudi kot učnega jezika. S tem si je revija vsaj na programski ravni odprla povezavo z mednarodnim prostorom in z drugimi predmetnimi področji. Predvsem slednje se zdi samoumevno, vendar se v vsakdanji praksi pozablja na te temeljne razsežnosti položaja slovenskega jezika v slovenskem šolstvu. Prepogosto se pozablja, da jezikovni pouk materinščine ne more biti uspešen, če poteka v okolju, kjer se v praktični rabi povsem zanemarljavo kulturo jezikovnega sporazumevanja.

Posebno pomembno je, da hoče nova revija služiti šolskemu vsakdanu in objavljati tista dragocena gradiva, ki nastajajo v pedagoški praksi. S tem programskim izhodiščem, ki se v sedanjih štirih letnikih tudi dejansko uresničuje, je uzaveščeno pomembno spoznanje. Učitelji slovenskega jezika in književnosti v osnovnih in srednjih šolah niso več le nebogljeni praktiki, ki jim je treba pomagati pri premagovanju praktičnih težav v razredu, pač pa uspešni strokovnjaki, ki odkrivajo probleme, jih znajo strokovno raziskati in najti primerne rešitve, ki so opre na širša strokovna spoznanja. Med današnjimi »praktiki« je žal še vedno precejšnje število takšnih, ki ne izpolnjujejo niti minimalnih formalnih pogojev za učenje predmeta slovenski jezik s književnostjo (med učitelji vseh predmetov smo med najslabše usposobljenimi, takoj za učitelji matematike in fizike in komajda pred učitelji tujih jezikov). Kljub temu je ob njih vedno več takšnih, ki niso zadovoljni le s prenašanjem predpisanega znanja in uradniškim odključavanjem predelane snovi, kot jo predpisujejo učni načrti. Mnogi hočejo biti ustvarjalni, iskati vedno novih poti in možnosti za uspešno opravljanje svojega poklica. Mnogi se izpopolnjujejo in izpopolnjujejo kolege, med srednješolskimi učitelji slovenskega jezika in književnosti niso več bele vrane magistri in doktorji znanosti. Potrebe po objavljanju in ambicije, da se javno predstavi svoje delo, ima oporo v veljavnem sistemu napredovanja v nazive in plačilne razrede, vendar to ni edini razlog novih razmer na našem predmetnem področju. Prej ko ne gre za razvoj od tistega velikega pomanjkanja kvalificiranih učiteljev slovenskega jezika in književnosti, ki se je pojavilo ob uvedbi obveznega osemletnega šolanja sredi petdesetih let, do današnjega stanja, ko gola formalna izobrazba ne zadostuje več za uspešno opravljanje poklica, če je to res odziv na klic, na poziv, ki ga zaznaš v sebi.

Novo razsežnost pedagoške stvarnosti pri pouku slovenskega jezika in književnosti je uredništvo *Slovenščine v šoli* prvo jasno formuliralo in nato pričelo upoštevati v svoji uredniški praksi. Med sodelavci revije poleg svetovalcev Zavoda RS za šolstvo prevladujejo učitelji osnovnih in srednjih šol, ki širšo strokovno javnost seznanjajo s svojimi spoznanji, vendar ta ne temeljijo le na ozkih osebnih izkušnjah, pač pa imajo največkrat zaledje v poglobljenem študiju in proučevanju konkretnih problemov.

Ob tem uredništvo *Slovenščine v šoli* ni zanemarilo tudi informativne plati revije. Veliko prostora namenjajo prenovi pouka slovenskega jezika kot učnega jezika in učnega predmeta, različnim analizam in preverjanju pedagoške prakse, poročilom o novem strokovnem tisku, tekmovanju v znanju materinščine, vsem oblikam zunanjega preverjanja znanja in večini tistega, kar navržje vsakodnevno življenje v tako velikem organizmu, kot je šolski sistem.

*

Malo katero strokovno-znanstveno področje ima tako razvit periodični tisk s tako bogato tradicijo, kot ga imajo slovenistične vede, čeprav nobena izmed treh osrednjih revij ne deluje brez večjih ali manjših težav. Poleg organizacijskih problemov, ki v veliki meri izhajajo iz dejstva, da nobeno uredništvo ne deluje poklicno, izstopa predvsem premajhna odzivnost med naslovniki, ki so sicer številni, vendar se to ne odraža pri številu naročnikov. Očitno dejstvo, da je med slavisti vedno več visoko izobraženih, ki so ambiciozni in ustvarjalni, se je obrnilo v paradoksalen pojav, da nova

spoznanja sicer dozoriijo do objave, ostajajo pa premalo upoštevana v širši strokovni javnosti. Prav zaradi te brezbriznosti se lahko bistveno zoži prostor za objavlanje, ko bo propadla ta ali ona revija. Pojav sega od prezrtih in povsem neodmevnih monografskih publikacij, ki ne doživijo niti ene same recenzije, pa do objav v revialnem tisku, ki ostanejo povsem prezrte in izhajajo v butičnih nakladah. Včasih si nisi upal med kolege, ne da bi poznal nove publikacije, saj je pogovor skorajda gotovo nanesel tudi na najnovejše objave, do katerih si se moral opredeliti. Danes smo precej daleč od takšne zavezanosti. Eden izmed vzrokov za takšno stanje se zdi obsežnost in številčnost objav, ki vse bolj jasno zahteva specializacijo na ožja področja. Če so včasih mnogi slavisti imeli v domači knjižnici velik del, če že ne vse strokovne publikacije, danes le redki utegnejo vsaj prelistati vse, kar izide na našem področju v razmeroma majhnem slovenskem prostoru.

Pojav nalaga premislek na dveh ravneh. Po eni strani ozka specializacija učitelja, ki mora pri svojem delu vendar upoštevati celoto vseh strok, ki se dotikajo njegovega predmetnega področja, gotovo ni mogoča, zato bodo verjetno vse bolj pomembni vzvodi za zgoščevanje in posredovanje informacij. Pri tem bodo revije verjetno imele vse pomembnejšo vlogo. Po drugi strani se nosilci razvoja stroke zaradi specializacije vse bolj zapirajo v ozke strokovno-znanstvene kroge in vse bolj zgublajo stik s tistimi, ki naj prenašajo in uporabljajo njihova spoznanja. Danes vse bolj izstopajoča samozadostnost vrhov v znanosti se bo najverjetneje prej ali slej pokazala za nezadostno iz vsaj dveh razlogov: zna se zgoditi, da bodo nova spoznanja ostala neznanana in nepriznana ne glede na njihovo upravičenost in utemeljenost; poleg tega pa bodo propadle revije, ki ne bodo imele dovolj naročnikov, tako da se bo bistveno skrčil prostor za objavlanje novih spoznanj, s tem pa tudi možnost za napredovanje v poklicu. Tedaj bo potrebno ponovno najti ali na novo zgraditi most do »praktikov«. Tudi s tega vidika se obeta revijam večji pomen, vprašanje pa je, ali bomo do tedaj, ko se bo to spoznanje uzavestilo, še imeli tako širok krog strokovno-znanstvene periodike, saj se ne velja slepiti, da je pri naših revijah vse v redu in da so vse sredi strmega in hitrega razvojnega vzpona, ki vzbuja kar najširše zanimanje strokovne javnosti in vsakega posameznika med nami.

Zoltan Jan

Filozofska fakulteta v Trstu, Tehniški šolski center v Novi Gorici

Ob jubileju Marka Kranjca

Letošnje pomlad je dopolnil sedemdeset let bibliotekarski svetnik Marko Kranjec, ki prav gotovo sodi med vidnejše osebnosti na področju slovenskega knjižničarstva. S svojim znanjem, široko razgledanostjo in preudarnostjo je štirideset let vodil knjižnico Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Mlajšim sodelavcem je zapustil urejeno knjižnico. S svojim lastnim zgledom je v kolegih vzbudil veselje do dela v knjižnici in vztrajnost pri iskanju informacij za najrazličnejše uporabnike. Med sodelavci na fakulteti, pa tudi v širšem krogu bibliotekarjev, je bil cenjen predvsem kot praktik, ki je stalno spremljal novosti v stroki (prevsem na področju katalogizacije in bibliografskega dela) in jih preudarno uvajal v knjižnico ter bil z nasveti na voljo vsakomur, ki je določeno informacijo potreboval.

Rodil se je 24. aprila 1930 v Ljubljani, kjer je obiskoval osnovno šolo in končal klasično gimnazijo. Jeseni leta 1949 se je vpisal na filozofsko fakulteto in študiral slovenski jezik in književnost. Med študijem ga je še posebej zanimalo jezikoslovje, zato je bil v študijskih letih 1950/51, 1951/52 in 1954/55 pomožni asistent oziroma demonstrator pri stolici za slovensko opisno slovnico, pravopis in pravorečje. Delal pa je tudi v knjižnici Inštituta za slovansko filologijo. Ko je spomladi leta 1957 diplomiral, se je zaposlil v knjižnici Inštituta za slovansko filologijo in ji, kljub spreminjanju imena, kot vodja ostal zvest vse do upokojitve konec leta 1996. Leta 1961 je opravil bibliotekarski izpit, 1970 je dosegel naziv višji bibliotekar in leta 1975 naziv višji bibliotekar specialist. Junija 1992 je prejel naziv bibliotekarski svetovalec. Za aktivno sodelovanje v društvu bibliotekarjev, za strokovno in organizacijsko delo pri razvoju knjižničarstva na Filozofski fakulteti ter za bibliografsko publicistično dejavnost doma in v tujini je leta 1983 prejel Čopovo priznanje, leta 1989 pa priznanje Filozofske fakultete.

Svojo službeno pot je pričel v knjižnici Inštituta za slovansko filologijo. Nadaljeval je z že vzpostavljenimi zamenjavami z inštituti in knjižnicami po svetu in tako pridobival pomembno slavistično literaturo, vzpostavil pa tudi marsikatero novo. Skrbno je bdel nad finančnimi sredstvi, ki jih je knjižnica dobivala od matičnega oddelka, in nabavljal potrebno knjižnično gradivo tako za pedagoški proces kot za znanstveno in raziskovalno delo profesorjev in drugih slavistov. V času svojega delovanja je knjižnico preoblikoval v sodoben knjižnično-informacijski center in zakladnico knjižničnega gradiva tako za domače sloveniste in slaviste kot tudi za tujce, ki so z veseljem prihajali v tako bogato knjižnico. Bil je mentor dvema bibliotekarkama in velikemu številu študentov tretjega letnika bibliotekarstva, ki so opravljali obvezno prakso v slavistični knjižnici. Ob selitvi oddelka in knjižnice v nove prostore na Aškerčevi je sodeloval pri selitvi knjižničnega gradiva in pri izbiri opreme knjižničnih prostorov ter uvedel sodobni AIK, stvarni in geselski katalog. V 90. letih se je aktivno vključil tudi v slovenski vzajni katalog COBISS/OPAC. Poskrbel je za povezovanje knjižničarjev na fakulteti in leta 1972 postal vodja Knjižničnega odbora in kasneje Knjižnične komisije. Uvedel je enoten knjižnični red za vse knjižnice, normative za zaposlovanje knjižničnih delavcev na fakulteti, enotni izposojevalni obrazec in centralni katalog periodike na FF. Sodeloval je pri Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture in Komisiji za pospeševanje slovenščine po svetu. Naročal je knjige za lektorate slovenščine v tujini in tudi na tak način z zamenjavo pridobival knjižnično gradivo za knjižnico, predvsem literaturo za učenje slovanskih jezikov in literatur.

Obsežen je tudi njegov prispevek na področju slovenske bibliografije (bibliografska kazala, popisi slovenskega jezikoslovja in literarne zgodovine ter osebne bibliografije). V drugi knjigi Slovenska književnost 1945–1965 je skupaj s Hermino Jug pripravil **Biografske in bibliografske podatke**. Od leta 1971 je in še sodeluje pri izdelavi bibliografije v **MLA International Bibliography** (New York), za katero pripravlja bibliografske podatke o slovenistiki. Od leta 1980 do leta 1992 je objavljaval bibliografske podatke za slovensko jezikoslovje v Južnoslovenskem filologu (Beograd). Kot soavtor je sodeloval pri zbiranju podatkov za **Gradivo za bibliografijo slovenskih in slovenističnih tiskov na avstrijskem Štajerskem** (1987), od leta 1993 dalje pa je in še zbira podatke s področja Slovenije za letno jezikoslovno slavistično bibliografijo v publikaciji **Bibliografia jezykoznawstwa slawistycznego** (Varšava). Konec sedemdesetih let, od 1976 do 1991, je začel najprej sam, kasneje s pomočjo svojih sodelavk, v reviji *Jezik in slovstvo* objavljati bibliografski pregled slovenistike. Za znanstvenokritično izdajo Brižinskih spomenikov je pripravil obsežno bibliografijo o njihovem raziskovanju v Sloveniji in po svetu. Sestavil pa je tudi obsežno bibliografijo o delu Janeza Svetokriškega in seznam njegovih pridig. Objavil je osebne bibliografije Antona Bajca, Silva Kranjca, Marje Boršnik (slednjo skupaj z Alenko Logar Pleško in Anko Sollner Perdih).

Leta 1974 je s koreferatom o stanju in problemih knjižničarstva na Filozofski fakulteti sodeloval na spomladanskem plenumu Društva bibliotekarjev Slovenije, leta 1987 pa na zasedanju ABDOS v Ljubljani z referatom o vzhodno- in zahodnoslovenskih fondih v knjižnici Oddelka za slovanske jezike in književnosti. Ocene in poročila je objavljaval v revijah *Jezik in slovstvo*, *Knjižnica in Slavistična revija*, v *Slovenskem biografskem leksikonu* in *Enciklopediji Jugoslavije*, pa tudi prispevke o pomembnih slovenistih in slavistih (Karel Štrekelj, Josip Šuman, Lucien Tesnière, Claude Vincenot, Ciril Zlobec). Poleg vsega naštetega je veliko tudi prevajal, predvsem iz poljščine in drugih slovanskih jezikov.

Delo in zanimanja Marka Kranjca so bila zelo različna, vendar mu je od vseh dejavnosti največ pomenila urejena knjižnica, za katero je skrbel z vsemi svojimi močmi. Tega se dobro zavedamo vsi, ki smo po njegovem odhodu ostali v njej. Zato mu ob jubileju želimo veliko zdravja in veselih dni, da bo še dolgo aktivno spremljal dogajanja na področju slovenistike in slovenske bibliografije.

Anka Sollner Perdih
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Jezik in slovnstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 5

Vesna Gomezel Mikolič

UDK 323.1(497.4):811.163.6

POVEZANOST NARODNE IN JEZIKOVNE ZAVESTI

V prispevku poskušamo na novo definirati pojma narodna in jezikovna zavest ter analizirati njuno medsebojno razmerje. Po vzpostavitvi slovenske nacionalne države in ob procesih evropskega povezovanja in svetovne globalizacije prihaja v Sloveniji do pomembnih premikov na področju etnične identitete, zato nas je zanimalo, kakšen bo pomen narodne in jezikovne zavesti za slovenski narod v prihodnosti.

Jezik in slovnstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 5

Momika Kalin Golob

UDK 811.163.6'373:001.4

LIMONADNICA, ODBIRATELJ IN DRUGO SLOVENSKO KOMUNIKOLOŠKO IZRAZJE

Letos marca je pri založbi Fakultete za družbene vede izšla *Komunikološka hrestomatija 2*, namenjeno seznanitvi s temeljnimi komunikološkimi razpravami prve polovice 20. stoletja. Ob prevajanju za to delo se je porodila ideja o poenotenju slovenskih komunikoloških izrazov. Konec leta 1998 je bila zato v okviru Komunikološkega društva Slovenije ustanovljena Komunikološka terminološka sekcija. Njena prva naloga je, da ob prevajanju temeljne angleško pisane komunikološke literature, ki je študijsko gradivo za študente komunikologije, usklajuje, tvori in predlaga slovensko strokovno izrazje za poimenovanje pojmovnega in predmetnega sveta vede, ki se ukvarja z raziskovanjem sporočanja.

Jezik in slovnstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 5

Mateja Pezdirc Bartol

UDK 82.0'19":028.02

VLOGA BRALCA V POGLAVITNIH LITERARNOTEORETIČNIH SMEREH 20. STOLETJA

Članek skuša sistematično predstaviti najpomembnejše literarnoteoretične smeri 20. stoletja, in sicer glede na to, kako v svoj metodološki pristop vključujejo bralca, kakšno funkcijo mu pripisujejo pri tvorbi pomenov besedila, kako opredeljujejo status literarnega dela ipd. Čeprav bralca kot predmet literarne vede upoštevajo vse smeri, pa postane središčna kategorija raziskovanja šele konec 60. let z razvojem recepcijske estetike in teorije bralčevega odziva.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 5

Monika Kalin Golob

UDK 811.163.6373:001.4

**LIMONADNICA, ODBRATTELJ AND OTHER SLOVENE
COMMUNICOLOGICAL TERMS**

In March this year, the Faculty of Social Sciences published the second volume of *Communicological Christosomathy*, which brings seminal communicological texts of the first half of the 20th century. When the texts were being translated, it was suggested something ought to be done to provide for a more uniform Slovene communicological terminology. As a result, the Section for Communicological Terminology was established at the Slovene Communicological Society in 1998. The section's first task is to coordinate, produce and suggest Slovene terms for the conceptual and material world of the science of communication, primarily on the basis of translating from English basic communicological literature for students of communicology.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 5

Vesna Gomezal Mikolic

UDK 323.1(497.4):811.163.6

**LINKS BETWEEN NATIONAL AND LANGUAGE IDENTITY
AWARENESS**

The article attempts to redefine the concepts of national and language identity awareness and to analyze their mutual relationship. With its newly-gained political sovereignty and the impact of processes of European integration and world-wide globalisation, Slovenia has been experiencing dramatic changes in the field of ethnic identity. It is therefore pertinent to examine what the significance of national and language identity awareness is going to be for the Slovene nation in the future.

Jezik in slovnstvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 5

Mateja Pezdirc Bartol

UDK 82.0¹⁹-.028.02

**THE ROLE OF THE READER IN MAJOR 20th-CENTURY
LITERARY THEORIES**

The study is a survey of major 20th-century literary theories in terms of their treatment of the reader; the function they assign to the reader in the creation of a text's meanings, their views on the status of a literary text, etc. Although the reader is recognized as a relevant category by all literary schools, he becomes the focus of research only in the late 1960s with the development of the Reception Aesthetics and the Reader-Response Criticism.